

Květa Pacovská – MINIGRAFIE

Marcela Borovcová

Bakalářská práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta multimediálních komunikací

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta multimediálních komunikací

Kabinet teoretických studií

akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Marcela BOROVCOVÁ**
Osobní číslo: **K10232**
Studijní program: **B8206 Výtvarná umění**
Studijní obor: **Multimedia a design – Grafický design**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Květa Pacovská – MINIGRAFIE**

Zásady pro vypracování:

Rozsah teoretické práce minimálně 25 stran + přílohy, odevzdat v elektronické podobě (dle předepsané celouniverzitní šablony viz Směrnice rektora č. 15/2010) ve formátu PDF na 1 ks CD (DVD) nosiče, dále odevzdat 2 ks výtisků elektronické podoby práce a 1 výtisk graficky zpracované bakalářské práce, která má volnější grafickou podobu.

1. Teoretická část:
Kniha jako umělecké dílo

2. Praktická část:
Květa Pacovská – MINIGRAFIE

Na samostatném nosiči CD-ROM odevzdejte v minimálním počtu 10 ks obrazovou dokumentaci praktické části závěrečné práce pro využití v publikacích FMK. Formát pro bitmapové podklady: JPEG, barevný prostor RGB, rozlišení 300 dpi, 250 mm delší strana. Formáty pro vektory: AI, EPS, PDF. Loga a texty v křivkách. V samostatném textovém souboru uveďte jméno a příjmení, login do Portálu UTB, obor (ateliér), typ práce, přesný název práce v češtině i v angličtině, rok obhajoby, os. mail, os. web, tel. Přiložte svou os. fotografii v tisk. rozlišení.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

CEJPEK, Jiří. Dějiny knihoven a knihovnictví. 2. dopl.vyd. Praha: Karolinum, 2002, 247 s. ISBN 80-246-0323-3.

VOIT, Petr. Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století : papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, kniž. obchod. 2. dopl.vyd. Praha: Libri, 2006, 1350 s. ISBN 80-727-7312-7.

KNEIDL, Pravoslav. Z historie evropské knihy: po stopách knih, knihtisku a knihoven. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989, 143 s. ISBN 80-205-0093-6.

MUZIKA, František. Krásné písmo ve vývoji latinky: po stopách knih, knihtisku a knihoven. 2. vyd. Praha: Paseka, 2005, 656 s. ISBN 80-718-5739-4.

BURKE, Peter. Společnost a vědění: od Gutenberga k Diderotovi. 1. české vyd. Překlad Martin Pokorný. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2007, 304 s. Limes. ISBN 978-802-4613-192.

ROBINSON, Andrew. Die Geschichte der Schrift: od Gutenberga k Diderotovi. 1. české vyd. Překlad Martin Rometsch. Düsseldorf: Albatros, c2004, 224 s. Limes. ISBN 34-919-6129-7.

COULMAS, Florian. The Blackwell encyclopedia of writing systems: od Gutenberga k Diderotovi. Repr. Překlad Martin Rometsch. Malden: Blackwell Publishing, 2006, 603 s. Limes. ISBN 06-312-1481-X.

Veškeré knihovnické a jiné fondy s literaturou na území ČR, SK, EU, webové stránky vztahující se k tématu, odborné časopisy a další literatura po konzult. s vedoucím práce.

Vedoucí bakalářské práce:

doc. PaedDr. Jiří Eliška

Ústav reklamní fotografie a grafiky

Datum zadání bakalářské práce:

1. října 2012

Termín odevzdání bakalářské práce:

17. května 2013

Ve Zlíně dne 14. prosince 2012

doc. MgA. Jana Janíková, ArtD.
děkanka

Mgr. Lukáš Gregor
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ/DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské/diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská/diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému a bude dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou/diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou/diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské/diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské/diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Ve Zlíně ..... 25. 1. 2015 .....

.....
Jméno, příjmení, podpis

¹⁾ zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlédnutí veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výtisky, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

²⁾ zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

³⁾ zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělků jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložil, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídí k výši výdělků dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

MINIGRAFIE je poctou české výtvarnici Květě Pacovské. Forma autorské knihy je inspirována její volnou tvorbou. Teoretická část práce se zabývá historií a současností knihy jako artefaktu s hlavním důrazem na její výtvarnou stránku a zamýšlí se nad její budoucností.

Klíčová slova: Autorská kniha. Bible. Bibliofilie. Gutenberg. Iluminace. Ilustrace. Kniha. Knihtisk. Kodex. Krásná kniha. Květa Pacovská. Minigrafie. Nakladatelství. Papír. Pergamen. Písmo. Umění. Vazba.

ABSTRACT

MINIGRAPHY is a tribute to a Czech artist Květa Pacovská. The form of an authorial book has been inspired by her own creative work. The theoretical part of the thesis deals with the historical development and the current view on a book as an artefact, focusing especially on its aesthetic aspects and musing on its future.

Keywords: Authorial book. The Bible. Bibliophily. Gutenberg. Illumination. Illustration. Book. Letterpress. Codex. Beautiful book. Květa Pacovská. Minigraphy. Publisher. Paper. Parchment. Typeface. Art. Bookbinding.

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji za vedení a konzultace vedoucímu práce doc. PaedDr. Jiřímu Eliškovi.

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně, s použitím literatury a pramenů uvedených v seznamu použité literatury, a že odevzdaná verze bakalářské práce a elektronická verze nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Souhlasím, aby tato práce byla zveřejněna zařazením do knihovny FMK UTB ve Zlíně.

Ve Zlíně, dne

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 VÝVOJ KNIHY V HISTORII	11
1.1 VÝVOJ PÍSM A KNIŽNÍHO „MATERIÁLU“	11
1.1.1 POČÁTKY A VÝVOJ PÍSM	11
1.1.2 PSACÍ LÁTKY	12
1.2 KNIHA V „PŘEDGUTENBERSKÉ“ EVROPĚ	13
1.2.1 BIBLE – JÁDRO FONDŮ STŘEDOVĚKÝCH KNIHOVEN	14
1.2.2 PRÁCE STŘEDOVĚKÉHO PÍSAŘE	15
1.2.3 VÝZDOBA STŘEDOVĚKÉHO KODEXU	15
1.2.4 STŘEDOVĚKÁ ILUMINACE V ČESKÝCH ZEMÍCH	16
1.2.5 STŘEDOVĚKÁ KNIŽNÍ VAZBA	17
1.3 KNIHTISK – BRÁNA DO NOVOVĚKU	18
1.3.1 GUTENBERGOVI PŘEDCHŮDCI	19
1.3.2 KNIHTISK NA STARTOVNÍ ČÁŘE	20
1.3.2.1 TAŽENÍ ROZEBÍRATELNÝCH LITER EVROPOU A SVĚTEM	20
1.3.2.2 INKUNÁBULE	20
1.3.2.3 KNIHTISK V ZEMÍCH ČESKÝCH	21
1.3.2.4 PODOBA KNIHY V POČÁTCÍCH KNIHTISKU	21
1.3.2.5 KNIŽNÍ VAZBA POZDNÍ GOTIKY	22
1.3.3 KNIHA V OBDOBÍ RENESANCE	22
1.3.3.1 ČESKÁ KNIHA 16. STOLETÍ	23
1.3.3.2 RENESANČNÍ KNIŽNÍ VAZBA	23
1.3.4 KNIHA OD BAROKA PO 19. STOLETÍ	24
1.3.4.1 ČESKÁ KNIHA DO 19. STOLETÍ	24
1.3.4.2 KNIŽNÍ VAZBA DO 19. STOLETÍ	25
1.3.5 STOLETÍ NEJEN PÁRY	25
1.3.5.1 KNIŽNÍ VAZBA 19. STOLETÍ	26
1.3.6 VSTUP DO MODERNÍ DOBY STOLETÍ 20. A SNAHY O OBRODU UMĚLECKÉ HODNOTY KNIHY	27
1.3.6.1 BIBLIOFILIE, POČÁTKY A INSPIRACE	27
1.3.6.2 ČESKÁ KNIŽNÍ TVORBA 1. TŘETINY 20. STOLETÍ	28
1.3.6.3 KRÁSNÉ KNIHY V DOBĚ POVÁLEČNÉ	28

2	KNIHA A SOUČASNOST	29
2.1	KNIHA JAKO UMĚLECKÝ ARTEFAKT	29
2.1.1	BIBLIOFILIE	29
2.1.1.1	FENOMÉN BIBLIOFILIE V SOUČASNOSTI	29
2.1.1.2	SOUDOBI VYDAVATELÉ KNIŽNÍCH SKVOSTŮ	30
2.1.2	AUTORSKÁ KNIHA	30
2.1.2.1	PRŮKOPNÍCI AUTORSKÉ KNIHY	31
2.1.2.2	AUTORSKÁ KNIHA V SOUČASNOSTI	32
2.1.2.3	NĚKTERÉ OSOBNOSTI ČESKÉ AUTORSKÉ KNIHY	32
2.2	BUDOUCNOST KNIHY (NEJEN UMĚLECKÉ)	35
2.2.1	ELEKTRONICKÉ KNIHY – NAHRADÍ MODERNÍ TECHNOLOGIE KLASICKÉ PAPÍROVÉ KNIHY?	35
2.2.2	DIGITÁLNÍ TECHNOLOGIE JAKO PROSTŘEDEK K ZACHOVÁNÍ VÝZNAMNÝCH UMĚLECKÝCH DĚL	37
3	ZÁVĚR (K TEORETICKÉ ČÁSTI)	37
4	OBRAZOVÁ PŘÍLOHA K TEORETICKÉ ČÁSTI	39
II	PRAKTICKÁ ČÁST – MINIGRAFIE	46
1	MINIMALISMUS V TVORBĚ KVĚTY PACOVSKÉ	47
2	KOMPOZICE KNIHY	47
3	FONT A TYPOGRAFIE	48
4	ZÁVĚR (K PRAKTICKÉ ČÁSTI)	48
5	OBRAZOVÁ PŘÍLOHA K PRAKTICKÉ ČÁSTI	49
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ	52

ÚVOD

V rámci praktické části své bakalářské práce jsem se rozhodla vytvořit autorskou knihu s názvem MINIGRAFIE, inspirovanou volnou tvorbou Květy Pacovské. S touto stránkou její práce jsem se blíže seznámila na výstavě AD INFINITUM, jež byla součástí Bienále Brno 2012.

Svojí knihou bych ráda představila méně známou polohu tvorby této výtvarnice. Do té doby mi byla známa jen jako ilustrátorka dětských knížek a upřímně řečeno, její ilustrace mě nijak hlouběji neoslovily. Teď se přede mnou najednou objevila díla, jež mě svým čistým a jasným sdělením doslova fascinovala. Po opuštění galerijního prostoru jsem byla definitivně rozhodnuta zprostředkovat své dojmy i těm, kteří zatím neměli možnost se s volnou prací Květy Pacovské seznámit.

Abych osvětlila, proč je tvorba Květy Pacovské pro Českou republiku tak neznámá, musím se vrátit v historii do let šedesátých. Jak sama autorka říká: *„Mé papírové a prostorové objekty a projekty v době normalizační marně čekaly na mém stole, než se našel nakladatel, který je chtěl realizovat a riskovat. To, že jsem se rozhodla pro ilustraci dětských knih, bylo především východiskem z mé těžké životní situace.“* (rozhovor s Pavlou Charvátovou ze 4. 4. 2013 na Čítárny.cz). V tomto období podle jejích slov jen obtížně hledala cestu pro svou tvorbu a živila ji ilustrace. Měla však štěstí. V Ravensburgu se našel nakladatel a potom nastal ten malý zázrak, kdy se její práce dostaly do celého světa.

Přestože – nebo spíš právě proto, že v době ještě nedávno minulé nebyla v České republice její tvorba správně pochopena, rozhodla jsem se vzdát hold této umělkyni knihou psanou jen česky a snad malou měrou odhalit pro Čechy tak trochu jinou Květu Pacovskou. A že zde dluh vůči této tvůrkyni existuje, potvrzuje i skutečnost, že v největší celosvětové internetové encyklopedii Wikipedia má Pacovská svoje vlastní heslo v 6 světových jazycích – nikoliv ovšem v češtině!

Teoretickou část jsem zaměřila na hledání otázky, zda se nemusíme obávat o knihu v její tradiční tištěné podobě. Při mém bádání jsem došla k potěšujícímu závěru. Svou komplexností se tištěná kniha dotýká všech našich smyslů a tento fenomén elektronická kniha nemůže nikdy plně nahradit. Opět se možná začínáme vracet na začátek, kdy kniha přestane být pouze zdrojem informací, ale něčím, co nám přináší estetický zážitek, stejně jako tomu bylo v dobách středověkých rukopisů.

I. TEORETICKÁ ČÁST

Kniha jako umělecké dílo

1 VÝVOJ KNIHY V HISTORII

Kniha. Tolik významů, tolik různých označení jednoho pojmu. Během staletí více či méně – různě u různých společností – sílil tu význam obsahu (textu), tu jej zas doháněla a leckdy předstihovala vizuální podoba, výtvarné zpracování knihy coby artefaktu. Každá z těchto etap má svoji historii, svůj vývoj, svoje opodstatnění, svůj kontext. Nelze v rozsahu této práce podat ucelený přehled kompletní „evoluce“ tohoto fenoménu lidstva, uvést a vysvětlit veškeré souvislosti. Proto pouze rámcově nastíním vývoj knihy v historii a zmíním nejdůležitější milníky a některé ilustrující příklady.

V beletrii i ve filmu se občas setkáváme s odkazy na různé historické knihy. Jejich tajemství a hodnoty se však povětšinou omezují pouze na obsahovou, tedy textovou stránku. Přitom dlouhá období lidských dějin staví hlavně na vizuálních vjemech, a to nejen v souvislosti s nedostatkem gramotnosti ve společnosti. Nahlížení na knihu jako na nositele estetická tedy není nijak nepochopitelné, a připomenutí si historického vývoje knihy, jehož zásadní část tvoří rukodělná řemeslná práce, tak snad napomůže rehabilitaci tohoto jejího významu.

1.1 VÝVOJ PÍSMO A KNIŽNÍHO „MATERIÁLU“

Aby mohla vzniknout kniha, jak ji známe dnes, muselo lidstvo nejprve mít co sdělit a najít také způsob, jak to sdělit. Na samém počátku fenoménu zvaného kniha tedy stálo písmo. Písmo patří k nejpřevratnějším a nejdůležitějším vynálezům lidských dějin, proto mu bude věnována úvodní část mé práce. Ve stručném přehledu pak zmíním i související vývoj hlavních knižních látek.

1.1.1 POČÁTKY A VÝVOJ PÍSMO

Písmo coby fixní vizuální záznam řeči, události, myšlenky mělo svůj význam pro budoucnost nejen jako doklad minulosti, ale rovněž pro uchování daného jazyka, tedy i kultury, a jejich vývoj. Stanovit jednoznačně linii vzniku písemného projevu je již zřejmě nemožné. Ludvík Souček¹ první skutečné písmo spatřuje ve znacích na pečetidlech objevených někdy koncem 19. století v Harappě na území dnešního Pákistánu. Tato nejstarší „abeceda“ světa zatím zůstává nerozluštěna stejně jako tajemství hieroglyfů nejstarších Mayů.

Podstatně lépe jsou na tom vědci s písmem dvou historicky významných civilizací – Egypta a Mezopotámie. Zda je starší jedno, či druhé, je dosud předmětem bádání, převládá však názor,

---

¹ SOUČEK, Ludvík. *Co zavínil Gutenberg: o písmu a o tisku*. Praha: Albatros, 1975, s. 10–15. ISBN 13-746-75.

že nejstarším známým „skutečným“ písmem jsou egyptské hieroglyfy (= řecky „posvátné tesané písmo“) – obsahují období asi 4. tisíciletí př. Kr. až po první polovinu 3. st. po Kr.

Písmo, které má pro současné abecedy klíčový význam, vytvořil mořeplavecký národ Féniciánů. Díky četným obchodním plavbám tohoto národa postupně expandoval do celého světa a ovlivnil většinu dosud známých abecedních systémů. Řekové pak do něj zapracovali dosud chybějící samohlásky a z jejich „alfabet“ se následně vydělily dva proudy: z východořeckého typu vznikla současná podoba řecké abecedy, která se mimo jiné stala podkladem Konstantinovi a Metodějovi k vytvoření staroslověnského hlaholského písma a později cyrilice, určeným pro porozumění náboženských textů obyvatelům Velkomoravské říše. Typ západořecký položil základ abecedy latinské. Její vývoj se po pádu západořímské říše v roce 476 zastavil a začala vznikat písma národní.

1.1.2 PSACÍ LÁTKY

Psacími látkami se rozumí materiál, na nějž a jímž se psalo (tesalo, škrábalo apod.). V průběhu staletí se používání těchto materiálů měnilo v různé intenzitě a z různých důvodů. Pro malý prostor pomínu prapůvodní a okrajové materiály a budu se věnovat jen těm pro budoucí vývoj knihy zásadním.

Jedním z nich byl ze šáchoru vyrobený papyrus. Papyrový svitek představuje vlastně jednu z prvních podob knihy.

Kolébku vítězného konkurenta papyru – pergamenu – bylo řecké město Bergamo (Pergamon). Vyčiněná zvířecí (telecí, ovčí, kozí a nejkvalitnější jehněčí) kůže byla zbavena srsti, napnutá na rám, zdrsňena pemzou, potřena olejem a bělobou, hlazena a leštěna. Pergamen, který s papyrem soupeřil již od 4. století, byl prakticky nezničitelný a ještě v období po vynálezu knihtisku tvořil materiál tří čtvrtin veškerých písemností.

Život obou výše jmenovaných zpečetil čínský objev – papír. Jeho výroba se v podstatě od jeho vynálezu z počátku 2. století nezměnila. Do Evropy, konkrétně Itálie, jej přímo dovezli Arabové v 10. století, nejstarší dochované papírové manuskripty pocházejí již z 11. století. Středověký papír se vyráběl z tzv. papíroviny, jejíž základ tvořily rozmělněné hadry. Postupně se ustálily formáty papírových archů i jejich skládání. Právě díky možnosti skládání a vázání papírových archů mohla konečně vzniknout kniha, jak ji známe dnes.

Na naše území se umění výroby papíru dostalo zřejmě díky osvícenosti Karla IV., jenž do Čech povolal italské papírnické mistry. První česká (a také středoevropská) papírna snad vznikla v Chebu (její založení však nelze prokázat před rok 1540), do roku 1149 je údajně datován vznik papírny na Zbraslavi. Výrobu ve Velkých Losinách, která dodnes zachovává pů-

vodní postupy ruční výroby papíru, založil Petr ze Žerotína v roce 1516. Nejstarší dochovanou papírovou písemností na našem území je městská kniha Starého Města pražského, tzv. Liber vetustissimus, z let 1300–1310, na evropském papíru bez filigránů.²

1.2 KNIHA V „PŘEDGUTENBERSKÉ“ EVROPĚ

Za jednu ze základních charakteristik, která činí produkt uměleckým dílem, lze považovat jeho jedinečnost, jíž se odlišuje od ostatních, byť třeba i napodobujících, kopírujících objektů. Z tohoto pohledu jeví se období před vynálezem knihtisku jako nejbohatší na zrod knih coby uměleckých děl. Ani kodexy, jimž byly pořizovány násobné opisy, nebyly nikdy totožné – v každém z nich se odráží osobnost písaře – v jeho rukopisu, v různých chybách při opisování – stejně jako iluminátora. Nelze neobdivovat jejich umělecké ztvárnění a řemeslné provedení. Jak ve své stati³ cituje F. X. Šalda anglického výtvarníka a spisovatele Williama Morrise: „*Jediné umělecké dílo, které vyniká nad dokonalou středověkou knihou, jest dokonalá středověká stavba.*“ Což Šalda dále objasňuje: „*Dokonale vypravená kniha přišla středověku co do důležitosti hned za krásnou katedrálou, na níž pracovaly generace a která jako nesmírná loď měla pojmout celý život doby, všecko nejlepší z něho, co bylo hodno zachování a předání budoucnosti.*“⁴

Knihy v tuto dobu vznikají v klášterních písárnách, tzv. skriptoriích, a vedle písařů na nich pracují také iluminátoři – malíři zhotovující zdobené iniciály a později obrázky. Kniha této doby je velmi vzácná a velmi drahá záležitost, odpovídá tomu tedy také její vazba, nezřídka zdobená zlatem, drahokamy apod.

Původní látkou středověkého kodexu je pergamen, papír se v evropských zemích začíná objevovat asi od 11. století, jeho výroba se zde však rozšiřuje až v dalších stoletích.

Středověký kodex je zpočátku psán písmem latinským. Monumentální kapitála, charakteristická pro básnická díla, byla v textech prozaických postupně nahrazována zaokrouhlenější unciálou. Od 3. a 4. století si v běžně psaných textech získává výrazný prostor minuskulní mladší římská kurzíva⁵, jež má podíl nejen na vzniku pozdější polunciály, ale také soudobě užívané malé abecedy⁶. Jednotlivá národní písma vzniklá z latinské unciály v 9. století částečně potlačí-

---

² PÁTKOVÁ, Hana. Česká středověká *paleografie*. České Budějovice: Veduta, 2008, s. 60. ISBN 80-868-2938-3.

³ ŠALDA, František Xaver. *Kritické projevy 6, 1905–1906*. Praha: Melantrich, 1951. Edice Soubor díla F. X. Šaldy, sv. 15. Stat' Kniha jako umělecké dílo, s. 13–18. S. 14. ISBN 30112-469-61227/50-III-201.

⁴ Tamtéž.

⁵ HORÁK, František. *Česká kniha v minulosti a její výzdoba*. Praha: František Novák, 1948. Edice Naše poklady. S. 14.

⁶ Mladší římská kurzíva. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-04-02]. Dostupné z:

http://cs.wikipedia.org/wiki/Mlad%C5%A1%C3%AD_%C5%99%C3%ADmsk%C3%A1_kurz%C3%ADva.

la drobná a jednoduchá karolinská minuskula, jež kompletní abecedu přizpůsobila systému čtyř linek, a asi na dvě století ovládla téměř celou západní Evropu.

V 11. století byl vývoj evropské latinské abecedy završen a byla připravena půda pro nově přichozí architektonický a umělecký sloh, jenž se odrazil i v podobě písma. Pro gotické písmo byly charakteristické rovné štíhlé linie, ostré úhly a lomení písmen. Pro rychlejší psaní se prosazuje kurzivní forma. Vedle toho vznikají další rozmanité varianty gotického písma a na území Německa dalo ve 12. století vzniknout švabachu a fraktuře, jimiž byly až do poloviny 19. století psány a především tištěny knihy ve střední Evropě – tedy i knihy české.

Ve 14. století provedli humanisté reformu písma a vznikly tak 3 nové písmové typy – elegantní a umírněná rotunda, kurzivní florentská bastarda a „dcera karolinské minuskuly“, tzv. gotiko-antikva neboli Petrarcovo písmo, jež předznamenává renesanční kurzivu i tzv. humanistickou antikvu charakteristickou pro počátky knihtisku.⁷

1.2.1 BIBLE – JÁDRO FONDŮ STŘEDOVĚKÝCH KNIHOVEN

Texty bible vznikaly v rozmezí více než jednoho tisíce let. Bible tvoří jeden ze základních pilířů křesťanské a židovské civilizace, je tedy přirozené, že biblické rukopisy jsou mezi středověkými kodexy dochovány nejčastěji – od zběžně psaných, „pracovních“ exemplářů až po nákladně zdobené kodexy s bohatou výzdobou. „*Výjimečnými památkami jsou rukopisy, které samotný text potlačují na nutné minimum a ke svému příjemci se obracejí sérií zobrazených scén. Takové kodexy bývají označovány jako biblia pauperum⁸, tj. bible chudých, ovšem v tomto kontextu chudý není míněn materiálními statky, neboť zhotovení takového rukopisu bylo velmi nákladné, ale eventuálně znalostmi nutnými k recepci samotného psaného textu.*“⁹

První překlad bible do staroslověnštiny (nedochovaný) vytvořil během svého působení na Velké Moravě sv. Metoděj. Od druhé poloviny 13. století pak na českém území vznikaly souvislé překlady zprvu některých částí bible (knihy žalmů a částí evangelií, žaltáře pro ženské kláštery, evangeliáře pro potřeby kázání v lidovém jazyce ve městech apod.). Nejstarší český překlad kompletního biblického textu (první redakce) je datován těsně za polovinu 14. století¹⁰, další dvě redakce vznikly v předhusitském období (Obr. 2), třetí pochází přibližně z 80. let 15. století a její znění bylo použito ve většině prvotisků české bible.

---

⁷ HORÁK, František, ref. 5, str. 15.

⁸ Viz Obr. 1 v Obrazové příloze (dále v textu budu uvádět jen odkaz na obrázek).

⁹ Bible – výběr iluminovaných a historicky cenných rukopisů. In: *Manuscriptorium* [online]. [cit. 2013-04-10]. Dostupné z: <http://www.manuscriptorium.com/index.php?q=cs/bible>.

¹⁰ Kolem roku 1360, Bible leskovecko-drážďanská, nedochovala se – shořela během 1. sv. války. Dochovaly se však jiné rukopisy spadající do období první redakce staročeské bible – tzv. Evangelium svatého Matouše s homiliemi, Bible olomoucká a Bible litoměřicko-třeboňská. (České překlady Bible. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001– [cit. 2013-04-10]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cesk%C3%A9_p%C5%99eklady_Bible.)

1.2.2 PRÁCE STŘEDOVĚKÉHO PÍSAŘE

Písařská práce byla velice ceněná, umění kaligrafie bylo předmětem dlouhodobého studia, zpočátku výhradně v katedrálních či klášterních školách, a písař byl osobou velmi váženou.

Nezastupitelnou roli při tvorbě a šíření knih měla klášterní a kapitulní skriptoria. Zde se opisovaly knihy pro potřeby kláštera, ale třeba i na objednávku mimo církevní kruhy. Na činnost klášterních skriptorií navázala skriptoria dvorská a vedle nich pak univerzitní, která již vytvářela větší počet stejných exemplářů, obvykle méně „honosných“ knih určených pro širší veřejnost.¹¹

Ve skriptoriích i světských písemných dílnách se původně psalo zpravidla podle předlohy. Jejich získávání i vypůjčování bylo obtížné, kodexy byly vzácné a velmi drahé. „*V raném středověku byla výměnou za knihu dána například vinice, a u nás ještě v druhé polovině 14. století měl farní kostel v Novém Strašecí získat liturgickou knihu za obnos z prodeje tří krav.*“¹²

1.2.3 VÝZDOBA STŘEDOVĚKÉHO KODEXU

Dosud byla řeč jen o materiálu (psací látce), písmu a formátech písemností. Knihu ale netvoří jen „papír“ a slovo, tedy text. Již od antiky doprovázely psané slovo také obrazy dotvářející či „jen“ zdobící myšlenkové poselství. „*O ilustraci (...) v dnešním slova smyslu je možno mluvit teprve tehdy, když kniha nabyla podoby kodexu. (...) ilustrace kodexu čerpá formálně i obsahově více z malířství nástěnného a deskového a vytváří obraz plošně omezený, kompozičně soustředěný a výrazově zhuštěný.*“¹³

Po rozpadu římské říše to byla Byzanc, kdo uchoval odkaz antických ilustrací. Vedle antické Iliady, Dioskúridova spisu *De materia medica* či přepisů Vergiliových veršů jsou to především evangeliáře ze 6. století¹⁴ a další, kde jsou iluminace biblických motivů ovlivněny antikou.

Na antické hodnoty i linie se snaží navázat franští iluminátoři. Umění doby Karla Velikého (přelom 7. a 8. století) křísilo myšlení i styl antického realismu ve spojení se starokřesťanskými a byzantskými předlohami. Tato doba znamenala rozkvět knižní malby a vznik nových dvorských skriptorií a klášterních malířských škol¹⁵.

---

¹¹ MĚSTECKÁ, Sylva a Pavel SOSNOVEC. Mladá Boleslav od počátku věků do novověku. In: *Oficiální stránky města Mladá Boleslav* [online]. [cit. 2013-03-25]. Dostupné z: <http://programy.mb-net.cz/mb-pravek-novovek/JS10.htm>.

¹² BOHATCOVÁ, Mirjam et al. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1990, s. 26. ISBN 80-703-8131-0.

¹³ HORÁK, František, ref. 5, str. 20.

¹⁴ KNEIDL, Pravoslav. *Z historie evropské knihy: po stopách knih, knihtisku a knihoven*. Praha: Svoboda, 1989. s. 25. ISBN 80-205-0093-6.

¹⁵ BOHATCOVÁ, Mirjam et al., ref. 12, s. 29.

Obrazoborectví přelomu 8. a 9. století načas omezilo výzdobu manuskriptů jen na ornamentální motivy, což trvalo víceméně až do 11. století. V tu dobu nad volností fantazie a uměleckou tvorbou vítězí řemeslo. A to nejen ilustrativní ornamentalistika; ve výzdobě knih, zejména jejich vazeb, se uplatňují například zlatnické a šperkařské práce. Zobrazení lidských postav ustupuje – vedle geometrických ornamentů a abstraktní symboliky – zvířecím a rostlinným motivům, mizí jednotná koncepce starověkého realismu.

V 9. a 10. století si své místo ve středověkých rukopisných ilustracích vydobývá nová technika – perokresba: nejprve lehce kolorované perokresby vsazené do sloupců, později mají miniatury štětcem malované barevné linie (např. salcburská škola). Tato technika byla snáze proveditelná než původní složité malby.

Po krátké přestávce ve vývoji knižního malířství dochází na přelomu tisíciletí k dalšímu rozvoji. Roste počet klášterů, a tedy i skriptorií, duchovní hodnostářů, ale i panovnické dvory podporují ilustrování knih. Vedle Starého zákona dostávají prostor nové předlohy – životy svatých, ale i teologické spisy zdobí celé obrazové cykly¹⁶. Vzrůstá obliba perokresby a vedle toho sílí tendence k přirozeným podobám a pohybům figur.

Kolem pol. 12. století se objevuje tzv. gotická iniciála – drobné obrázky, jež často vybíhají dlouhými a bohatými lištami až po okraje stran, s figurálními, zvířecími a symbolickými motivy realisticky a někdy až karikaturně ztvárněnými. Od konce 12. století drobná ilustrace ustupuje celostranovým obrazům a celkové ornamentální výzdobě.

1.2.4 STŘEDOVĚKÁ ILUMINACE V ČESKÝCH ZEMÍCH

Nejstarší rukopisy se na Moravu a do Čech dostaly současně s christianizací země. S rozrůstáním klášterů pak nastupuje vlastní opisovačská činnost, náročnější zakázky však až do konce 11. století vznikaly na objednávku spíše mimo území českého státu a památek z tohoto období se dochovalo jen minimum. U méně významných a drahých rukopisů se i výzdoba omezovala jen na iniciály s ornamentálními, rostlinnými nebo fantaskními motivy.

Jako zlatý věk české knižní malby označuje Marie Bohatcová¹⁷ období Karla IV. a jeho syna Václava, mimo jiné také díky působení nově založené pražské univerzity a také díky intenzivním kulturním stykům českých zemí se zbytkem Evropy.

Provedení rukopisů se zdokalovalo: od zpracování pergamenu, přes grafickou podobu písma i výzdoby po provedení vazby. Zpočátku vedle sebe koexistují různé dekorativní techniky – malba, perokresba i výzdoba velkými iniciálami s nitkovým filigránem¹⁸, s postavami, monst-

---

¹⁶ HORÁK, František, ref. 5, str. 22.

¹⁷ BOHATCOVÁ, Mirjam et al., ref. 12, s. 70.

¹⁸ Tamtéž.

ry, listy apod. (Obr. 3). Je zde silný vliv deskové malby – v novém typu knihy označovaném jako *biblia picta* (obrázková bible) či *biblia pauperum* (bible chudých, viz výše) text ustupuje do pozadí a obraz dominuje coby hlavní vyprávěcí prostředek děje¹⁹.

Na sklonku 14. století se prosazuje nový styl jak v umění a sochařství, tak v knižní výzdobě: krásný sloh. Lyričtější malířské pojetí, jasné, slavnostní barevné tóny a ušlechtilé tvarované drapérie „ovládané houpavým rytmem kaligrafické linie“²⁰ lze spatřit například na počátečních listech Karlovy Zlaté buly. Typickým prvkem českých rukopisů 15. století jsou akantové bordury v různých obměnách, mění se kompozice iniciál – dříve jen naznačený prostor se začíná prohlubovat a obohacovat o architektonické výjevy. Po roce 1400 tvoří těžiště tvorby misály, breviáře a ilustrace duchovních spisů a v neposlední řadě zábavné čtení (např. Mandevillův cestopis). Vedle Prahy se uplatňují i dílny v dalších městech.

Předhusitské a husitské období pak lze charakterizovat jako mix extrémů – na jedné straně plenění církevního majetku a zacílení na text na úkor bohaté iluminace a drahých knižních vazeb; na straně druhé přetrvávající povědomí o hodnotě reprezentativních kodexů a touha po jejich vlastnictví u nových vedoucích společenských vrstev. Vedle mistrovských děl působí řada dílen s podstatně slabším standardem řemeslné tvorby. Koexistují vedle sebe díla monumentální a knihy určené pro soukromé, domácí a studijní účely v příručním formátu a s měkkou pergamenovou vazbou.

Ruční knižní malba hájila právo na existenci i určitou dobu po nástupu knihtisku – jak při výzdobě inkunábulí, tak všude tam, kam grafická technika dřevořezu, expandující s nástupem knihtisku, dosud z technických či jiných důvodů nepronikla (knihy drobných – breviáře, žaltáře, knihy hodinek –, nebo naopak monumentálních formátů – knihy pro chórový zpěv).

1.2.5 STŘEDOVĚKÁ KNIŽNÍ VAZBA

Primárním úkolem knižní vazby byla ochrana knižního bloku – zpočátku desky dřevěné vystřídala od 14. a 15. století makulatura (slepené listy papíru). Podstatu knižní vazby však tvoří především organismus šití, výzdoba desek je až funkcí druhotnou²¹.

„Organismus vazby kodexového typu vytvářejí zpravidla nitěné stehy, jimiž jsou prošity složky pergamenu nebo papíru, a vazby, které procházejí vně bloku napříč hřbetem a kolem nichž jsou stehy obšívány. Tento organismus vazby je chráněn deskami, do nichž jsou přečnávající konce vazů zapuštěny a zaklíženy, případně i zaklínovány. Vnitřní strana desek zůstávala zpočátku nezakrytá, ale už na gotických vazbách se přelepovala papírem o rozměru dvoulistu dané knihy; jedna jeho polovina, přilepená na deskách, tak tvořila přideščí, druhá, nepřilepená polovi-

¹⁹ KNEIDL, Pravoslav, ref. 14, s. 35.

²⁰ Tamtéž, s. 83.

²¹ Tamtéž, s. 32.

*na dvoulistu volně vlála a tvořila čistou, k popsání neurčenou přední a zadní předsádku knihy.*²²

Ručně psaná kniha byla nákladnou záležitostí, tomu samozřejmě musela odpovídat i její vazba. Proto při její výzdobě bývaly použity drahé materiály, vzácné kovy, drahokamy, perly. Zejména u knih liturgického charakteru a evangeliářů. Některé měly dokonce v přední desce zabudovány drobné schránky na uctívané ostatky; staly se tak relikviáři s nesmírnou hodnotou.²³ Pro prodloužení životnosti knihy obecně bývaly kodexy často převazovány, takže mnoho původních vazeb zcela zaniklo.

Česká gotická vazba je charakteristická silnými deskami z tvrdého dřeva potaženými usní, obvykle s absencí ořízky. Výrazným a dobře určujícím prvkem je bohaté kování (to původní se totiž umísťovalo i na převázané knihy). To tvořily hřeby, hroty, hranové i čtvercové středové kování, spony. I jejich funkce byla v první řadě ochranná a „bezpečnostní“ (zámky, petlice, poutací řetězy apod.). Provedení kování viz např. největší knihu světa Codex mixtus, známý jako Codex gigas či Ďáblova bible (Obr. 4).

Usňová vazba desek byla vytvořena z hovězí, teletiny, jelenice a z další divoké zvěře, od 15. a 16. století vepřovice atd. Výzdobu tvořil – vedle řezání do kůže (tzv. řezaná gotická vazba) – tzv. slepotisk, jež se vyznačoval vtačením nahřátého kolku do provlhčeného a změkklého koženého pokryvu desek. Tím se v kůži vytvářela nezaměnitelná reliéfní výzdoba. Na vytlačovacích knihařských válečcích bývají nejběžnějšími motivy rostlinné – akantová úponka (širokolistý středomořský keř), motiv ostrve (suchý kmen s pahýly větví), květy, plody, rozety apod.; vzácněji jsou využívány knihařské plotny sloužící k vytlačování plošných struktur, figurálních scén či textů.²⁴

1.3 KNIHTISK – BRÁNA DO NOVOVĚKU

Slovy Victora Huga matka všech revolucí. Pro to, co se světem udělal vynález knihtisku, to není pojem nikterak přehnaný. Už v samých počátcích byl jeho význam silně vnímán a ne nadarmo byl knihtisk označován jako „donum Dei“, tedy dar Boží²⁵, který trvale uchovává starší literární památky, uvádí je do širokého povědomí a zachovává pro budoucnost. Burke ve vyná-

---

²² BOHATCOVÁ, Mirjam et al., ref. 12, s. 32.

²³ KNEIDL, Pravoslav, ref. 14, s. 38.

²⁴ BOHATCOVÁ, Mirjam et al., ref. 12, s. 105–110.

²⁵ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. Praha: Libri, 2006, s. 463. ISBN 80-727-7312-7.

lezu knihtisku spatřuje základní kámen současné informační společnosti²⁶. A tvrzení, že knihtisk znamenal konec knihy coby uměleckého díla, je ne-li nepravdivé, pak alespoň značně zjednodušené a zavádějící. Jak již bylo výše řečeno, ještě i po vynalezení knihtisku bylo stále třeba ruční práce jak iluminátorů, tak samozřejmě knihvazačů. A tak sledování linie počátků a vývoje knihtisku je vlastně sledováním linie vývoje knihy – uměleckého díla. A bude to platné s menší či větší intenzitou až do časů industrializace knižní výroby.

1.3.1 GUTENBERGOVI PŘEDCHŮDCI

Myšlenka usnadnit si záznam textu mechanickou cestou se zrodila daleko před Gutenbergem. Za prapředky knihtisku lze s jistou nadsázkou považovat již první razítka a pečetítka (od 3. tisíciletí př. Kr.), posléze kovová razidla sloužící ke zdobení či označování výrobků, jaká používali hrnčíři, pasíři, zlatníci a samozřejmě (později) knihvazači.

„První zkušenosti s mechanickým rozmnožováním textu i obrazu má Čína, která nejpozději na přelomu 1. a 2. století znala již výrobu papíru jakožto nutného předpokladu masového užití všech grafických technik.“²⁷

Svět se víceméně shodl na tom, že se za vynálezce rozmnožovací techniky tisku z výšky pomocí pohyblivých liter, tedy knihtisku, bude označován mohučský rodák **Johannes Gensfleisch** zvaný **Gutenberg** (1400–1468). Víceméně uvádím proto, že ne všechny národy na to nahlízejí shodně. Gutenberg je coby autor knihtisku zanesen ve všech encyklopediích, Holanďané jsou však například přesvědčeni, že místo něj by měl být uváděn haarlemský tiskař Laurens Janszoon Coster, někteří Francouzi zase věří ve zrod knihtisku v avignonské dílně pražského rodáka Prokopa Waldvogela. O autorství by se mohli ucházet i štrasburský tiskař Johann Mentelin, italský lékař a básník Pamfilo Castaldi či belgický knihkupec a tiskař francouzského původu Jean Brito. Jejich podíl na vynálezu knihtisku, natož prvenství jsou však neprokázány. Ostatně, i kdyby – vliv, jaký měl vynález knihtisku na vývoj lidské kultury a světové společnosti v celé šíři jejího žití, by to už nezměnilo.

Gutenberg musel vyvinout také konstrukčně odpovídající lis (zřejmě posloužila úprava lisu na víno²⁸, jiné prameny uvádějí základ lisu ždímacího; každopádně se jednalo o celodřevěnou konstrukci), jehož pomocí by se dal vytisknout celý vysázený arch naráz; tiskařskou barvu (dosud užívaná čern se základní složkou sazí byla Gutenbergem obohacena o fermež) a další technické doplňky usnadňující sazbu a tisk.

---

²⁶ BURKE, Peter. *Společnost a vědění: Od Gutenberga k Diderotovi*. Překlad Martin Pokorný. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2007. Edice Limes. S. 167. ISBN 978-802-4613-192

²⁷ Tamtéž, s. 456.

²⁸ Knih-tisk. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001– [cit. 2013-04-16]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Knih-tisk>.

1.3.2 KNIHTISK NA STARTOVNÍ ČÁŘE

Gutenberg hned v počátcích svého snažení netroškařil a vrhnul se do realizace rozsáhlého díla – na dvousvazkové, 42řádkové²⁹ (tj. 42 řádků na stranu, celkem 1 282 foliových stran) bibli pracoval asi v letech 1452–1455³⁰. Je řešena do dvou sloupců s domalovávanými iniciálami a miniaturami na okrajích některých stran, s vyznačenými začátky vět a červeně začátky kapitol (Obr. 5). Vytištěno bylo údajně 150 kusů na papíru a 35 na pergamenu, dochovalo se 47/12 exemplářů.

1.3.2.1 Tažení rozebíratelných liter Evropou a světem

Ať už byl Gutenberg ochoten své umění šířit dál (jak tvrdí Souček³¹), nebo byl naopak na sdělování podrobností o nové technologii skoupý a své tajemství sřežil, jak se dočteme u Kneidla³², technice knihtisku se postupně vedle Gutenbergových žáků z jeho dílny naučili další tiskaři i mimo Mohuč. Tím se otevřelo období inkunábule neboli prvotisků.

Do roku 1500 vyrostlo ve více než 250 evropských městech přes tisíc tiskáren, jež vytiskly přes třicet tisíc titulů – což budiž jasným dokladem rychlosti šíření knihtisku v Evropě. Postup spanilé jízdy knihtisku světem viz Obr. 6 a 7.

1.3.2.2 Inkunábule

Označení inkunábule zřejmě pochází od münsterského děkana Berndharda von Mallinckrodt, jež jej prvně užil v traktátu *De ortu et progressu artis typographicae* (1639) „*ve smyslu ,doby, kdy typografie ležela ještě v plenkách či v kolébce*³³. (...) *Odtud byl tento termín přenesen na všechny tisky vydané od Gutenbergovy doby do konce 15. století.*“³⁴

Jak již bylo výše řečeno, první tištěné knihy navazovaly svým vzhledem na tradici rukopisné knihy. Týkalo se to i užívání všech dosud známých typů písem, technologie litých písmen si však záhy vynutila určité zjednodušení, proto dosavadní rozmanitost písmových typů brzy prořídla. Římské či latinské písmo, antikva a kurziva, se užívá především pro klasické texty v latině, a to (díky vlivu humanistů) i v zemích, kde pro národní jazyky zvítězilo užívání typů gotického písma.³⁵

---

²⁹ Souček uvádí, že první tištěnou knihou vzešlou z Gutenbergovy dílny byla 36řádková bible (SOUČEK, Ludvík, ref. 1, str. 42). O 36 řádkové bibli se zmiňuje i Kneidl, avšak jako o díle vyučenců Gutenbergovy dílny, ovšem již pod jiným vedením (KNEIDL, Pravoslav, ref. 14, s. 56).

³⁰ Nejstarší zachovaný Gutenbergův tisk je však mohučský fragment o Posledním soudu o rozsahu jednoho listu, pocházející pravděpodobně z roku 1445 (HORÁK, František, ref. 5, s. 24).

³¹ SOUČEK, Ludvík, ref. 1, s. 42.

³² KNEIDL, Pravoslav, ref. 14, s. 57.

³³ Kolébka = lat. cunabula, in cunabulis = v kolébce.

³⁴ KNEIDL, Pravoslav, ref. 14, s. 61.

³⁵ Tamtéž, s. 65.

1.3.2.3 Knihtisk v zemích českých

Na svém putování světem nemohl knihtisk v polovině 70. let 15. století minout české království Jiřího z Poděbrad. První tiskárny na našem území vznikaly v Plzni, Vimperku, Brně (např. Stahel a Preinlein), Praze, Kutné Hoře, Olomouci. Přitom produkce z Čech se odlišuje od Moravy. „Většina prvotisků vzniklých v Čechách je jazykově česká a byla z velké části dílem domácích tvůrců, produkce moravská je převážně latinská a vznikla prací cizích tiskařů, kteří tam dočasně působili a používali písma, jež si s sebou přinesli.“³⁶ Většinu produkce tvořila bible či její části, liturgické knihy, zábavná literatura a minucí (kalendáře s návody k pouštění žilou, obvykle v rozsahu jen jednoho listu).

Za první tištěnou knihu na našem území je pokládána Kronika trojanská, překlad latinské *Historia destructionis Troiae* Guidona z Colony ze 13. století, vytištěná neznámým tiskařem kolem roku 1476³⁷ (Obr. 8).

1.3.2.4 Podoba knihy v počátcích knihtisku

O podobě prvních tisků rozhodoval vzhled rukopisů, postupně však úpravu začaly ovlivňovat další faktory, například vysoká cena papíru. Tak začali tiskaři užívat více velikostí písma. Rukopisy byly inspirací i pro první pokusy o barevný tisk, nejprve většinou dvoubarevný (černá + červená). Od roku 1498 se v Itálii začínají tisknout i noty, nezbytné pro misály a liturgické knihy.

Zřejmě nejmarkantnějším důkazem závislosti prvotisků na rukopisech je iniciála. I zde byla původně dokreslována tzv. rubrikátory na vynechaná volná místa, nebo byla vyřezána jako součást rohové lišty a poté kolorována. Také se vlepovala samostatně vystřižená či otiskovala z razítka. Což je zřejmě případ nejstarší české tištěné iniciály – v Kronice trojanské (iniciála P na str. 58, viz Obr. 8b).³⁸ Titulní list se u prvotisků zpočátku nevyskytuje, první pochází až z roku 1463.

Vynález knihtisku předznamenává postupný ústup knižní iluminace. V 15. století se pro knižní ilustraci používá dřevořez či kovořez, využití našel i mědiryt, kdy barva nanesená tamponem zůstane jen ve vyrytých liniích kresby a tlakem lisu se otiskne na papír.

Dřevořez se používal i pro signety, tiskařské a nakladatelské značky v prvotiscích, které jsou charakteristické až právě pro knihu tištěnou. Signet sami tiskaři chápali jako svůj podpis, pečeť

---

³⁶ BOHATCOVÁ, Mirjam et al., ref. 12, s. 121.

³⁷ Tamtéž, s. 126.

³⁸ VOIT, Petr, ref. 25, s. 406–407; HORÁK, František, ref. 5, s. 44.

umělce. Vzorem pro první český signet (v tzv. Novém zákoně se signetem, někdy po 1476) se zřejmě stala značka Fustovy–Schöffferovy dílny z poloviny 15. století.³⁹

Od konce 15. století s rozvojem knihtisku je knižní iluminace na ústupu, přesouvá se zejména k výzdobě drobných osobních modlitebních knížek a na stránky graduálů. V 16. se již provádí spíše ve specializovaných dílnách.⁴⁰

1.3.2.5 Knižní vazba pozdní gotiky

Prvotisky byly opatřovány stále ještě gotickou vazbou, pro niž byl charakteristický velký formát, těžké vazby z bukového či dubového dřeva potažené cele kůží nebo polokožené (kůže + pergamen) a masivní kování opět s primárně ochrannou funkcí (kovové rohy, spony, zámky, kroužky spojené s poutacím řetězem upevněným k desce stolu ve veřejných prostorách – libri catenaty – apod.).

Vzhledem k finanční nákladnosti výzdoby vazby a v duchu expandující filozofie knižní kultury, již s sebou nesl knihtisk, se stal slepotisk jedinou vhodnou technikou dekorování kožených a pergamenových vazeb v masové produkci. Důsledkem je však určitý pokles kvality, který vyvažuje jen „*aktivní přístup bohatých bibliofilů. Jejich požadavek na vnější krásu individuální vazby luxusní mnohonásobně předčil komerční cíle tiskařů i nakladatelů, a stal se tak významným hybatelem dalšího slohového vývoje.*“⁴¹

1.3.3 KNIHA V OBDOBÍ RENESANCE

Nová funkce knih – reformační snahy humanistů, zaměření na obsah, rychlé šíření knihy coby nositelky vzdělanosti světské i Písma a informovanosti širokých mas atd. – si vynutily řadu změn při jejich výrobě. Bylo nezbytné najít rychlejší a lacinější způsoby výroby liter, sazby i tisku (Souček⁴² například zmiňuje přínos Leonarda da Vinci k všeobecnému úsilí zdokonalením tiskařského lisu poháněného ozubeným soukolím).

Inspiraci myšlenkovou i výtvarnou čerpala renesance ve starověku. Knih tisk nabídl prostředky rychlého šíření, zároveň však v tomto období získává kniha výtvarnou podobu, „*kteřá je hodna tehdy moderního knihtiskařského umění a je příkladnou ukázkou možností a předností tisku. Hodnota některých renesančních tisků je absolutní a bez ohledu na dobu jejich vzniku je stále předmětem obdivu znalců knižního umění.*“⁴³

---

³⁹ HORÁK, František, ref. 5, s. 52.

⁴⁰ Iluminované rukopisy. In: *Manuscriptorium* [online]. [cit. 2013-04-10]. Dostupné z: <http://www.manuscriptorium.com/index.php?q=cs/content/iluminovane-rukopisy>.

⁴¹ VOIT, Petr, ref. 25, s. 964.

⁴² SOUČEK, Ludvík, ref. 1, s. 46.

⁴³ KNEIDL, Pravoslav, ref. 14, s. 71.

Od pol. 16. století byla práce iluminátorů při výzdobě první strany již plně nahrazena mechanickým rozmnožováním linek, rámců a vinět (dekorativní prvek sloužící jako vizuální předěl či k zaplnění prázdného místa). Renesanční titulní listy, prováděné dřevořezem, byly jednak dekorativní, jednak ilustrační – kde výzdoba čtenáře seznamovala přímo s obsahem knihy.⁴⁴ Vedle titulní strany byl umísťován tzv. frontispis, jehož smyslem bylo nejčastěji symbolické vyjádření obsahu knihy, výjimečně podobizna autora.

Pro knižní ilustrace se stále využívá především dřevořez. Mistry renesančního dřevořezu v celoevropském měřítku byli německý malíř a grafik Albrecht Dürer či klan Holbeinů (otec Hans, synové Hans mladší a Ambrosius). Dřevořez umožňoval tisk různě velkých obrázků současně s textem. To naopak kvůli odlišnému principu tisku nebylo možné u mědirytu a ilustrace pořízené otiskem z měděné desky tak musely být celostránkové.

1.3.3.1 Česká kniha 16. století

Titulní listy českých tisků se objevují pozvolna, později se vyvíjí víceméně shodně s okolními evropskými zeměmi. Iniciály dosáhly svého vrcholu v tiscích jednoty bratrské – v Blahoslavových spisech v druhé polovině 16. století jsou zdobeny arabeskami na tečkovaném pozadí, později převažují frakturová písmena dekorovaná rostlinnými úponky a květinovými motivy.

Dřevořezové štočky ilustrací si čeští tiskaři pořizovali u našich sousedů – nebo zahraniční vzory, jejichž kvalit (zejména německých ilustrátorů) zdaleka nedosahovali, kopírovali. Tisky jednoty bratrské dokonce z náboženských důvodů ilustrace neobsahují vůbec, výzdoba je výhradně ornamentálního rázu. Nejbohatší knižní ilustrace, opět různé úrovně, se objevují v herbářích, prvních českých kronikách (Hájkova Kronika česká a další) či cestopisech.

Oproti autorům dřevořezů mědirytci přestali být anonymními tvůrci, sdružovali se do dílen a cechu; rytcem celosvětového jména, proslulým od Německa přes Antverpy až po Londýn, byl pak pražský rodák Václav Hollar. Jeho životní dílo obsahuje celkem 2 814 listů. Dalšími významnými rytci byli Karel Škréta, Jan Balzer.⁴⁵

1.3.3.2 Renesanční knižní vazba

Rysy charakteristické pro renesanční vazby se začaly objevovat již v 15. století – ať již šlo o orientální vlivy ve výzdobě, koexistenci běžných, jednodušších a levnějších vazeb vedle vazeb vpravdě luxusních pro bohaté objednatele či odlehčování masivních gotických dřevěných desek novými postupy (makulatura).

---

⁴⁴ HORÁK, František, ref. 5, s. 68–72.

⁴⁵ *Výzdoba tištěné knihy do 17. století* [online]. 29. 5. 2008 [cit. 2013-05-01]. Dostupné z: http://www.schacco.savana.cz/vlastni_web/en/display_contribution.php?id=66.

V tomto období se rodí tzv. vazba nakladatelská⁴⁶, kdy je původní vazba na zakázku nakladatele užita pro všechny exempláře téhož vydání. Těmto účelům vyhovovala nejlépe jednoduchá vazba zdobená slepotiskem.⁴⁷ Zde je možno spatřovat první náznaky budoucího vývoje knihy a knižní vazby směrem od individuality, jedinečnosti uměleckého díla k masové, tedy ekonomické produkci nesoucí s sebou logicky nižší estetickou hodnotu.

1.3.4 KNIHA OD BAROKA PO 19. STOLETÍ

Baroko a následující období je časem zrodu velkých nakladatelských podniků, k nimž patřily vlastní tiskárny. Tento pokrok byl osvobozující především pro autory, kteří tak přestali být odkázáni na mecenáše z řad šlechty apod.

Barokní sloh se vedle dalších druhů umění uplatňuje také v knižní tvorbě. Vedle dřevořezu, jež si své postavení udržuje především v levnějších lidových tiscích, se objevuje nový způsob tisku z hloubky užívaný pro ilustrace – lept⁴⁸. Barokní ilustrátoři se zpočátku soustředili hlavně na titulní list a sousedící frontispis, samotná doprovodná ilustrace v knize zaznamenává v tomto období jistý kvalitativní úpadek, pohybuje se maximálně na řemeslné úrovni. Populárním motivem se stává alegorie, která v té době provázela všechny druhy umění.

Pozdní baroko a období rokoka a klasicismu na tom již bylo podstatně lépe – do výzdoby knih se zapojovali přední soudobí výtvarníci, kteří úroveň knižních ilustrací pozvedli na výrazně vyšší úroveň. Umění se v duchu nové filozofie oprostilo od barokního patosu a vrací se ke vzorům klasického antického umění v jeho jednoduchém, prostém řádu. Kniha a její typografická úprava je opět na vzestupu, text i výzdoba souzní v harmonickém akordu. Některá díla Itala Boldoniho či Angličana Baskervilla nebyla technicky ani umělecky dodnes překonána.

Rokoková ilustrace neupozorňovala na obsah knihy, stala se spíše účelem sama sobě. Knižní dekor umožnil umělcům svobodnější realizaci než ilustrace vázané na text. Těžiště se od vědeckých publikací přesouvá více k beletrii a knižní grafika víceméně kopíruje grafiku volnou.

Pro úplnost dodejme, že 17. a 18. století je obdobím, kdy knihtisk konečně dobývá i území za oceánem: v dnešních USA se prosadil 1638, v Kanadě 1751, v Austrálii pak 1795.⁴⁹

1.3.4.1 Česká kniha do 19. století

Také v Českých zemích jsou titulní listy barokních knih především typografické, během 17. a do pol. 18. století se stupňuje jejich mnohomluvnost a složitost, název titulu je ukryt

---

⁴⁶ Tento typ vazby jako první reprezentují tzv. aldinky – tisky pocházející z benátské dílny Alda Manuzia st., jež se vyznačovaly „textovou spolehlivostí a hodnotnou typografií, která dokázala spojit sazbu, dekor a ilustraci do kompaktního systému“ (VOIT, Petr, ref. 25, s. 48) s odpovídajícím knihařským zpracováním.

⁴⁷ Tamtéž, s. 969–970.

⁴⁸ Kontury kresby se vyleptávají do kovové desky – u nás mistrem leptu například Václav Hollar.

⁴⁹ KNEIDL, Pravoslav, ref. 14, s. 93.

v metafoře či jiném básnickém obrazu. Někdy bývá jedinou ilustrací v knize frontispis, pak obvykle zobrazuje významnou scénu související s obsahem textu. Na předlohách pro mědirytce se podíleli významní umělci (Hollar, Škréta).

Rovněž v ilustrační tvorbě jdou Češi ve stopách sousedů. Ilustrace jsou průměrné, na řemeslné úrovni, snahou jejich autorů je především poučit, převládá alegorie. Úroveň českých ilustrací částečně pozvedají rytci z Antverp. Beletrie stojí v baroku mimo zájem ilustrátorů, soustředí se především na knihy náboženského, historického, přírodovědného a zeměpisného charakteru.

1.3.4.2 Knižní vazba do 19. století

Barokní patos ztvárněný do přepychu a luxusu se odráží i v knižní vazbě (rodové znaky a iniciály majitele/objednatele, zlacení, samet, brokát, hedvábí). Pro rokoko je typická barvená kůže (marokén), jemnější zdobení ustupující směrem k okrajům desky, aby tak dalo vyniknout středovému supralibros či plastickému medailonu (Obr. 9). Rozmáchlá barokní a rokoková gesta pak značně klasicismus umínil.

Od 20. let 18. století začínají nejslavnější knihvazačští mistři „podepisovat“ svá díla vlepenými etiketami se jménem a adresou.⁵⁰

1.3.5 STOLETÍ NEJEN PÁRY

Způsob zhotovování knih tak, jak jej vymyslel Gutenberg, až do počátku 19. století doznal jen malých změn. Průmyslová revoluce zasáhla samozřejmě i všechny kroky výroby knih. Vynálezy týkající se sazby neměly na tisk kvalitativní vliv, což se však nedá říci o nových možnostech pro ilustraci a knižní výzdobu.

Sestrojení parního stroje spustilo řetězovou reakci vynálezů, vylepšování a zdokonalování stávajících strojů a nástrojů pro výrobu knihy nezbytných. Pára začala pohánět tiskařské stroje, zmechanizovala se výroba papíru (avšak na druhou stranu jeho kvalita poklesla).

Po vynálezu válcového rychlolisu v roce 1812 brzy následovalo sestrojení první rotačky (1848) či příklopového lisu pro malé tiskárny. Ve dvacátých letech 19. století tiskařům usnadnil práci licí stroj na litery, než jej překonal technicky dokonalejší (a také pro výrobu knih daleko levnější) stroj sázecí. Ekonomická stránka vůbec byla vždy hnacím motorem všech „zlepšováků“ a nejinak tomu bylo v knižní produkci. A tak i donedávna užívané a za nejdokonalejší považované sázecí stroje typu Linotype či Monotype postupně, po polovině 20. století, vytlačila fotosazba, monopolní postavení knihtisku nahradil od 20. století ofset...

---

⁵⁰ GAZDOŠOVÁ, Lucie. *Netradiční knižní vazby historie a současné trendy*. Zlín, 2006. Bakalářská práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta multimediálních komunikací, Ústav reklamní fotografie a grafického designu. S. 18.

Technický pokrok výrobu knih usnadnil a urychlil, tedy zlevnil a umožnil mnohem rozsáhlejší produkci. To se však odrazilo na jejich estetické hodnotě. Co jí do určité míry pozvedalo, byla ilustrace, již naopak nově se objevující technologie otevřely nové – i výtvarné – možnosti. Na sklonku 18. století Thomas Bewick představil světu novou techniku pro tisk ilustrací – dřevoryt. Ten v sobě skloubil pozitiva kovorytu a dřevorezu, a tak dřevorytové ilustrace nejen dosahovaly větší jemnosti a detailnosti, ale bylo je možné tisknout současně s textem. V uměleckých knihách vydávaných v malých nákladech se zachoval ještě dlouho po svém zrození. Převratnou novinkou v reprodukci černobílého obrazu tiskem z výšky byl tzv. autotypický štoček (1881, J. Meisenbach). Tento fotomechanický postup se užíval především pro tisk fotografií. Rozvíjely se také postupy tisku z hloubky. K mědirytu a leptu se přidává ocelotisk, pokrok v zachycení nejen linií a kontur, ale i jemných odstínů představovaly hlubotisk či heliogravura, s níž je spojeno jméno českého rodáka Karla Klíče.⁵¹

Ještě v jedné oblasti si naše vlast může připsat zásluhy – litografie (kamenotisk) je dítětem pražského rodáka Aloise Senefeldera (1796). Při této technologii odpadlo rytí, leptání, reliéfy apod., zůstala jen hladká kamenná (vápencová) deska, mastná tuš a tisková barva. Po 350leté nadvládě knihtisku a technikách tisku z hloubky se zrodil nový tiskový postup (tisk z plochy). Ve 2. polovině 19. století byl užíván jako ilustrační technika, která doplňovala knihtisk, a to i v barvě. Do dnešních dnů se litografie zachovala pro tisk grafických listů, pro běžnou tiskovou produkci však byla pro svou nesnadnost (formy byly velmi těžké a zhotovované ručně) nahrazena ofsetovým tiskem, jenž rovněž využívá základní princip litografie – tedy vzájemnou odpudivost mastných tiskových barev a vody – a masivní kamenné desky vyměnil za lehčí z kovů a plastů.⁵² Ofset je dodnes převažující tiskovou technologií.

1.3.5.1 Knižní vazba 19. století

19. století přináší zásadní změny i ve vazbě knih. Dosud byla vazby vytvářena na objednávku, obvykle z kůže či pergamenu, a její provedení odpovídalo estetické hodnotě knihy. Hospodářská situace však nutí hledat lacinější provedení – celopapírové vazby (brožury). Vítězství obsahu nad formou rovněž stvrdila vzrůstající obliba nakladatelské vazby. Od dvacátých let 19. století se z Anglie začíná šířit plátěná vazba. Knihařské plátno (kaliko) se přičinilo o industrializaci knihařství; odted' jsou u nakladatelské vazby desky i s pokryvem připravovány nezávisle na knižním bloku a zavěšovány jsou až ve finální fázi pomocí tzv. předsádek.

Vedle těchto méně esteticky hodnotných vazeb se začínají objevovat nové produkty se specifickými vazbami, ať již jde o alba, kroniky, paspartování či tzv. pop-up knihy – prostorová,

---

⁵¹ KNEIDL, Pravoslav, ref. 14, s. 110.

⁵² Ofset. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001– [cit. 2013-04-16]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Ofset>.

trojrozměrná leporela, určená dětskému čtenáři, v nichž jsou některé ilustrace vysekané z kartonu upevněny tak, aby s nimi mohlo být omezeně pohybováno.⁵³

1.3.6 VSTUP DO MODERNÍ DOBY STOLETÍ 20. A SNAHY O OBRODU UMĚLECKÉ HODNOTY KNIHY

S posilováním role nakladatele v tomto období vstoupil do světa knihy obchod, tedy ekonomická stránka a vývojový proud knižní kultury se začíná rozbíhat různými směry. Vedle velkých nakladatelských domů orientovaných především na zisk vznikají malá nakladatelství zaměřená výhradně na kvalitu i za cenu ekonomických ztrát. Ta postupně pokládají základní kámen specifickému fenoménu zrodilému se na přelomu 19. a 20. století, který Kneidl⁵⁴ označuje jako moderní krásnou knihu.

1.3.6.1 Bibliofilie, počátky a inspirace

Pojem bibliofilie znamená jednak knihomilství, lásku ke krásným a často vzácným knihám, zároveň je to termín pro krásné knihy jako takové.

Sbírání krásných knih má svoji historii již ve starověku a i středověcí panovníci plnili své knihovny těmi nejceněnějšími iluminovanými rukopisy v drahých vazbách. Vynálezem knihtisku pozbylo sběratelství knih jako obor smyslu, protože knihy přestaly být unikáty.

Když v 19. století nastal masový rozvoj vydavatelství díky výše uvedeným technickým vylepšením, vedlo to k jistému kvalitativnímu úpadku knih. Proti tomuto trendu se postavil anglický spisovatel John Ruskin (1819–1900) a výtvarník a reformátor **William Morris** (1834–1896), zakladatel hnutí Arts and Crafts („umění a řemesla“), který ve snaze obnovit hodnotu uměleckého řemesla začal vydávat krásné knihy. Ve své tiskárně používal původní prostředky – ruční lis, ruční papír a barvu vlastní výroby, k výzdobě používal dřevořezy dle předloh významných umělců a pozornost věnoval i vazbě. Způsob jeho práce omezoval vydání na malé náklady, čímž se zvýšila cena takto vydaných knih. Zrodily se tak vzácné bibliofilie, jejichž hodnota stále stoupala.⁵⁵

Ruskinovy a Morrisovy myšlenky se rychle prosadily v celé Evropě i za oceánem a vydavatelé začali více pečovat také o výtvarnou stránku knih a o jejich dokonalé provedení. Krásná literatura sice vycházela i v levnějších vydáních, avšak část nákladu se tiskla na lepším papíře, případně i s grafickou výzdobou. Současně vznikaly edice „bibliofilských knih“, určených obvykle pro sběratele, hlavně básně a krátké prózy v malém nákladu a s originální výzdobou.

---

⁵³ GAZDOŠOVÁ, Lucie, ref. 50, s. 19.

⁵⁴ KNEIDL, Pravoslav, ref. 14, s. 112.

⁵⁵ Tamtéž, s. 119–121.

U nás jedním z prvních, již se snažili o zastavení klesající kvalitativní linie knižní kultury a o její obrodu, byl Arnošt Procházka a okruh okolo časopisu *Moderní revue*, především jeho knižní edice *Knihovna Moderní revue*. Nový přístup se nejvíce odrazil v knižní grafice. Mezi první výrazná jména v této oblasti patří Karel Hlaváček či Jan Preisler. Osobností z nejdůležitějších pro zrod moderní české knihy byla malířka a grafička **Zdenka Braunerová** (1858–1934), hlásící se od počátků svého působení k odkazu „otce moderního knihtisku“ Williama Morrisse. Její typografická úprava *Pohádky Máje* od Viléma Mrštíka je dodnes výjimečná (Obr. 10). Vývoj české krásné knihy v počátcích 20. století výrazně posunuli rovněž Karel Dyrynk s Vojtěchem Preissigem, jenž se zasloužil i o vývoj nového původního typografického písma.

Výzdobě bibliofilských tisků se u nás věnovala celá řada významných typografů. Nejznámější byl asi Josef Váchal, především díky jednomu ze svých věhlasných bibliofilských děl *Šumava umírající a romantická*, které vyšlo v nákladu 11 kusů. Čeští bibliofilové založili na schůzi 32 knihomilů v pražském technologickém muzeu v roce 1908 **Spolek českých bibliofilů**, který funguje dodnes. Jeho programem bylo „*rozmnožovati krásu a vnášeti ji do života*“⁵⁶; prvním počinem byl Komenského Kšaft, druhou zde vyšlou knihou byly Bezručovy Slezské písně.

1.3.6.2 Česká knižní tvorba 1. třetiny 20. století

Esteticky hodnotné a řemeslně kvalitní knihy vycházejí zpočátku především zásluhou nadšených amatérských jedinců, soukromých vydavatelů krásných knih a malých specializovaných vydavatelství. Jmenuji například Studium Josefa Floriana; edice Kamily Neumanové *Knihy dobrých autorů*, *Knihy pro bibliofily*, *Umělecké monografie*; Grolierovu knihovnu či *Bibeloty* knihaře Ludvíka Bradáče; brněnskou edici *Atlantis*; knihy Maxe Švabinského vydával grafický závod Jana Štence. Postupně se začaly přidávat i velké nakladatelské domy, kterým záleželo na jisté úrovni kvality. Pod jejich křídly tak začaly růst speciální edice – edice *Poesie* v Melantrichu, edice *Evropský literární klub* v nakladatelství Sfinx, *Orbis* se každoročně uplatňoval v soutěžích o nejkrásnější knihu alespoň jedním titulem...⁵⁷

1.3.6.3 Krásné knihy v době poválečné

V poválečném období se do umělecké tvorby, včetně knižní, promítala i politická situace. Ačkoli první léta po válce byla provázena prudkým rozvojem v oblasti kultury a vědy a do Československa se začala dostávat i světová literatura, komunistická vláda učinila kulturnímu rozkvětu spíše přítrž. Mnohá soukromá nakladatelství, která před válkou vzkvétala a vydávala umělecky hodnotnou literaturu, byla v poválečném období zlikvidována. Bylo to způsobeno

---

⁵⁶ BOHATCOVÁ, Mirjam et al., ref. 12, s. 425.

⁵⁷ Tamtéž, s. 427–437.

totalitním režimem, který potlačoval veškeré projevy svobodné vůle – a tím je bezesporu i vydávání knih.⁵⁸

2 KNIHA A SOUČASNOST

Kniha je pro umělce přitažlivým médiem pro svou schopnost syntetického pohledu. Její prostor umožňuje integraci textu, kresby, fotografie, grafiky, malby, ale i plastiky. Komunikační složka se zde propojuje s uměleckým zážitkem. Svou komplexností se kniha dotýká všech našich smyslů.

Na současnou knihu ve vztahu k umění se lze podívat z mnoha úhlů. Postupně do knižní tvorby začalo zasahovat stále více faktorů, jejichž sledování by značně přesáhlo formální i tematický rámec této práce. Proto jsem se rozhodla v následujících kapitolách zaměřit svoji pozornost na dva z nich: navážu na již zmíněnou bibliofilii krásných knih a slovo dostanou autorské knihy, které nejúžeji souvisejí s praktickou částí této práce. K dotvoření obrazu současné knihy patří i pohled do budoucnosti, proto tuto kapitolu uzavírám úvahou, kam kráčí knižní kultura v době internetu, e-booků a čteček.

2.1 KNIHA JAKO UMĚLECKÝ ARTEFAKT

2.1.1 BIBLIOFILIE

2.1.1.1 Fenomén bibliofilie v současnosti

Bibliofilie nikdy nebyly chápány jako médium pro běžné informace. Jejich posláním je být uměleckým dílem. Tak o těchto neobyčejných knihách smýšlel F. X. Šalda ve své stati *Kniha jako umělecké dílo* (1905): „*Kniha jest – nebo alespoň má býti – vedle zprostředkovatelky vnitřního života a posvěcení i dokonalým uměleckým předmětem, věcí výtvarné kultury, krásnou věcí uměleckou, jako jest (...) každá jiná věc, která slouží našemu životu, jíž se obklopujeme a kterou stupňujeme nebo máme stupňovati radost ze života.*“⁵⁹

---

⁵⁸ LHOTECKÁ, Jitka. *Nakladatelská činnost v poválečném Československu, se zaměřením na období po roce 1948*. Brno, 2009. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.

⁵⁹ ŠALDA, František Xaver, ref. 3, s. 13–14.

Od běžné publikace se bibliofilské vydání liší hlavně tím, že vycházejí v malém nákladu, kniha je vydávána v luxusnějším provedení (ruční papír a vazba) a jednotlivé svazky bývají číslovány. Snahou vydavatele je z knihy vytvořit harmonický celek.⁶⁰

2.1.1.2 Soudobí vydavatelé knižních skvostů

V České republice se vydávání bibliofilských knih věnuje několik vydavatelů. Nakladatelství Aulos vydalo desítky bibliofilských tisků s originálními grafickými ilustracemi (Seifertův Deštník z Piccadilly s litografiemi Heleny Konstantinové, Otázky v prostoru Květy Pacovské či Máchův Máj se serigrafiemi Zdeňka Sýkory).

Neméně významným subjektem se stává papírenská manufaktura Velké Losiny, jež pro ostravský spolek knihomilů Biblios bibliofilie vydává unikátní knihy vytištěné na ručním papíru a složené z dosud nepublikovaných textů a originálních grafik. Zatím se zde zrodily dvě knihy ediční řady Stínová knihovna: texty italského renesančního básníka Guida Cavalcantiho a amerického modernistického autora Ezry Pounda vyšly v originále i v překladu Anny Kareninové. Doprovázejí je originální tušové „rotokaligrafické“ kresby Davida Herynka.⁶¹

Vydávání přesných kopií nejvzácnějších historických knih se věnuje nakladatelství Tempus Libri. Po Bibli kutnohorské a Velislavově připravují k vydání i Vyšehradský kodex.

2.1.2 AUTORSKÁ KNIHA

Knihy nemusí být jen tradičním nositelem textu, ale také prostředkem umělecké tvorby, dokonce se i sama o sobě může stát výtvarným objektem. Podstatu autorské knihy výstižně vyjádřil belgický vydavatel, sběratel a kurátor Guy Schraenen:

„Autorská kniha není kniha o umění.

Autorská kniha není umělecká kniha.

Autorská kniha je sama uměleckým dílem.“

Guy Schraenen⁶²

Autorská kniha je součástí umělecké tvorby od druhé poloviny 20. století. Jako samostatný žánr se vymezila v rámci výtvarné avantgardy šedesátých let. Umělci se tehdy chtěli odpoutat od tradičních postupů a v autorské knize viděli možnost k demokratizaci a zesvětštění umění. Kniha-objekt, stvořená z nejrůznějších, často „neušlechtilých“ materiálů, se stala jedním z prostředků této emancipace.

---

⁶⁰ Bibliofilie. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001– [cit. 2013-04-12]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Bibliofilie>.

⁶¹ Klub knihomilů Biblios představil první „krásné“ knihy. In: *Česká televize* [online]. 2. 4. 2012 [cit. 2013-04-25]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/zpravodajstvi-ostrava/kultura/170571-klub-knihomilu-biblios-predstavil-prvni-krasne-knihy/>.

⁶² RENOTIÈRE, Gina. *Autorská kniha: Střet tradice a experimentu*. Brno, 2009. Disertační práce. Vysoké učení technické v Brně, Fakulta výtvarných umění, s. 15.

Tvůrci autorských knih jsou většinou výtvarníci, hudebníci, básníci, kteří chápou formu knihy jako ideální pro realizaci svého projevu. Slovo „autor“ v názvu autorské knihy nemusí znamenat jen označení spisovatele, grafika, fotografa, ilustrátora apod. Autor je zde komplexním tvůrcem.

Definice autorské knihy prošla komplikovaným vývojem. Renotière píše: „*Označení ‚artist’s book‘ poprvé použila Dianne Vanderlipová (nar. 1941) v názvu výstavy v Moore College of Art ve Filadelfii roku 1967, český ekvivalent ‚autorská kniha‘ publikoval takřka s desetiletým odstupem Jiří Valoch (1982).*“⁶³ Názory odborníků na vymezení pojmu se však liší dodnes.

Vývoj autorské knihy historicky navazuje na dlouhou tradici výtvarného zkrášlování knih. Ve středověkých rukopisech měly knižní iluminace zpočátku pouze reprezentativní, dekorativní, či ilustrativní funkci, která byla povětšinou podřízena textu. Později, v luxusních, drahocenných rukopisech biblí a jiných významných spisech pozdní gotiky, estetický význam dekorativnosti stoupal a v době renesance byla kniha povýšena na estetický objekt – krásnou knihu. Tradice vydávání krásných a luxusních knih v Evropě dlouho zastiňovala uznání knih autorských.

2.1.2.1 Průkopníci autorské knihy

Průkopníky nového druhu umění byli v USA začátkem 60. let 20. století Edward Ruscha, Sol Le Witt a Lawrence Weiner; v Evropě téměř paralelně s nimi Diether Roth, Ian Hamilton Finlay, Marcel Broodthaers, Robert Filliou, Emmet Williams, Herman de Vries a Christian Boltanski. V teritoriálním smyslu tedy můžeme hovořit o dvojitě původu autorské knihy: americkém (jehož nejvýznamnější představitel je právě Ruscha) a evropském (s čelným představitelem německo-švýcarským umělcem Dietherem Rothem).⁶⁴

Ve snaze najít definici autorské knihy se teoretici shodli na jejím typickém vzoru, jímž je dnes slavné dílo *Twentysix Stations* vytvořené Edwardem Ruschou v roce 1962, které o rok později vyšlo vlastním nákladem. V díle je dvacet šest černobílých fotografií obyčejných benzínových pump na cestě mezi Los Angeles a Groom v Texasu. Kromě stručných popisů fotografií zde není žádný text. Podle tohoto začaly autorské knihy využívat i charakteristických technických daností levné knihy (jako je skromný formát, fotoreprodukce, ofsetový tisk, nízká cena), které spolu s minimalistickým pojetím, nenáročným provedením a nízkými výrobními náklady umožnilo vydávat knihy v relativně vysokých nákladech.⁶⁵

Na české scéně patří k průkopníkům autorské knihy například Milan Knížák, Jiří Kolář či Ladislav Novák.

---

⁶³ Tamtéž, s. 17.

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ Tamtéž, s. 21.

2.1.2.2 Autorská kniha v současnosti

V současné době se u nás tímto druhem umění kromě Milana Knížáka zabývají například Julie Kačerovská, Květa Pacovská, Miloš Šejn a další (viz následující kapitolu). Nelze opomenout ani výtvarníky, kteří se věnují autorské obrazové knize pro děti – tady bych jmenovala alespoň Petra Nikla, Dagmar Urbánkovou, Terezu Říčanovou, Alžbětu Skálovou, Pavla Čecha či Davida Böhma.

Na evropské úrovni je autorské knize věnována aktivní pozornost. Každoročně jsou organizovány mezinárodní výstavy, soutěže, vydávány publikace a zakládány sbírkové fondy autorských knih. Pravidelně se například koná festival autorské knihy Artistbook International v Paříži. V České republice se nejsystematičtěji věnuje akviziční činnosti v oblasti autorské knihy Muzeum moderního umění v Olomouci.⁶⁶

2.1.2.3 Některé osobnosti české autorské knihy

Julie Kačerovská

Relativně mladou, podle mě však zajímavou osobností současné autorské knihy je Julie Kačerovská (nar. 1985). Vystudovala Fakultu výtvarných umění VUT v Brně a v současnosti pokračuje na své alma mater doktorským studiem v oboru Umění ve veřejném prostoru a umělecký provoz. Již při studiu měla několik samostatných výstav: Der Dschungel, Akademie für Bildende Künste v Mainzu v roce 2007, Lišky za oknem, Klub Leitnerova v Brně v roce 2008 (s Kateřinou Valáškovou) a Krajiny Boskovické brázdy, Café & Creperie Meloni v Třebíči v roce 2011.⁶⁷

V rámci mezinárodního projektu Evropská autorská kniha (Artists' Book on Tour) byla na jaře 2012 prezentována v Národní technické knihovně v Praze výstava padesáti děl vybraných a oceněných mezinárodní porotou ve stejnojmenné soutěži. Mezi pětici vítězných prací se umístila práce Krajina papíru Julie Kačerovské – hodnoceno bylo 925 děl z třiceti pěti evropských zemí, což poukazuje na značný úspěch tvorby české autorky.⁶⁸

V tomto díle Kačerovská převedla mikrostrukturu papíru na ořízku knihy. Krajina papíru v sobě kombinuje dvě témata: knihu a 3D mikrosnímek papíru. Kniha nemá ani žádný literární obsah, její „děj“ se odehrává přímo na ořízce knihy. Zaujala mne práce na tomto díle, kdy autorka pomocí konfokálního mikroskopu nasnímala křivku po křivce povrch papíru. Následně

---

⁶⁶ KAČEROVSKÁ, Julie. Papír a kniha jako umělecké médium. In: *Duha* [online]. 12. 12. 2012 [cit. 2013-05-05]. Dostupný z: <http://duha.mzk.cz/clanky/papir-kniha-jako-umelecke-medium>. ISSN 1804-4255.

⁶⁷ Julie Kačerovská získala jednu z pěti cen v projektu ABoT. In: *Grapheion.cz: Internetové noviny o umění grafiky, knihy, tisku a papíru* [online časopis]. 12. 4. 2012 [cit. 2013-04-29]. ISSN 1803-8646. Dostupné z: <http://www.grapheion.cz/index.php?akce=vypis&link=2012040032>.

⁶⁸ Evropská autorská kniha / Artists' Books on Tour. In: *Museu(p)m* [online]. [cit. 2013-04-29]. Dostupné z: <http://www.upm.cz/index.php?language=cz&page=123&year=2012&id=186&img=1405>.

tyto reálné křivky, které poskládány za sebou tvoří povrch mikrostruktury papíru, nechala vyřezat do kartonu – jednu křivku na jeden dvojlist. Dvojlisty pak svázala v knihu. Sama autorka uvedla, že „při přiblížení papíru se objevuje neuvěřitelně zajímavá struktura připomínající krajinu.“⁶⁹

Uvádím ještě několik starších děl z rukou Julie Kačerovské, které mne zaujaly. Jedním z nich je Kniha O koření a Kniha S kořením (Obr. 11). Jde vlastně o dvě knihy, jedna je klasická textová, kde se o koření píše, druhá koření přímo obsahuje, takže se k zrakovému vjemu přidává i vjem čichový. Knihy jsou na autorském ručním papíře.

Dalším autorčiným počinem jsou Playing cubes na téma Chaos a řád (Obr. 12). V tomto případě Kačerovská vytiskla fragment z Hrabalovy prózy Něžný barbar, potištěným papírem potáhla dřevěné kostky. Sestava šestnácti kostek tvoří jednu stránku, otáčením kostek můžeme číst text stejně jako v knize.

Květa Pacovská

Významnou a celosvětově známou osobností v oblasti autorské knihy je Květa Pacovská (nar. 1928)⁷⁰ – věnuje se grafice, malbě, konceptuálnímu umění a knižnímu designu. Známe ji hlavně jako tvůrkyni experimentálních autorských knih pro děti i pro dospělé. Je světově ceněnou autorkou taktilních trojrozměrných knižních objektů, vydávaných v limitovaných autorských edicích významnými světovými nakladateli. Její autorské knihy, jež se v jejím pojetí mění v živý obraz, byly v tisícovkových nákladech přeloženy do mnoha světových jazyků a kromě Evropy vycházejí také v USA, Japonsku nebo Číně.

Autorské knihy Květy Pacovské se stejně jako její ilustrace pro děti „*vyznačují smyslem pro hravost, experimentem a vtípem, překypují výtvarnou a typografickou fantazií. Mimořádný je i autorčin přístup k dětskému čtenáři – Květa Pacovská k němu přistupuje s úctou, jako k rovnocennému partnerovi, který v určitém smyslu může dospělého diváka mnohdy i předčít, ať už se jedná o schopnost bezprostředně přijímat nové tvůrčí podněty, nebo o schopnost vizuální komunikace...*“⁷¹. Z dětských knih ilustrovala knihu Jak se hraje na dveře a jiné muzikantské pohádky od Ilji Hurníka (v roce 1973 vydal Albatros), Malovaná říkadla (Albatros, 1982); přeložila a ilustrovala pohádky bratří Grimmů, jež vyšly pod názvem Svět pohádek bratří Grimmů v Albatrosu v roce 1984.

---

⁶⁹ VRCHOTOVÁ, Michaela a Marián VOJTEK. Knihy budou možná vzácnější než dnes, předpovídá designérka Kačerovská. In: *Český rozhlas* [online]. 11. 4. 2012 [cit. 2013-04-28]. Dostupné z: http://m.rozhlas.cz/radio_cesko/exkluzivne/_zprava/knihy-budou-mozna-vzacnejsi-nez-dnes-predpovida-designera-kacerovska--1044497.

⁷⁰ Květa Pacovská. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001– [cit. 2013-05-06]. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/Kv%C4%95ta_Pacovsk%C3%A1.

⁷¹ Květa Pacovská. Časoprostor. In: *Oblastní galerie v Liberci* [online]. [cit. 2013-05-02]. Dostupné z: <http://www.ogl.cz/vystavy-vystavni-plan.php?vid=916>.

Ve 12. ročníku celostátní soutěže Grafika roku 2005 získala čestnou cenu poroty za trvale vynikající úroveň knižní tvorby, kde byla oceněna její autorská kniha *Un livre pour Toi* (Obr. 17). V roce 2010 byla oceněna její kniha *Hänsel & Gretel* jako jedna ze sedmi nejlepších knih měsíce února v německém rozhlasu a Focusu (Deutschlandfunk und Focus).

Paradoxem je, že tato česká malířka se proslavila daleko dříve ve světě než ve své rodné zemi. Takže zatímco její díla byla vydávána a překládána v zahraničí, v České republice mohli její tvorbu sledovat čtenáři do roku 1989 téměř výhradně na stránkách dětských knih z Albatrosu a v časopise *Sluníčko*.

Květa Pacovská získala za uměleckou knižní tvorbu hlavní ceny na významných mezinárodních výstavách knižní grafiky, umění a designu. Je držitelkou Ceny Hanse Christiana Andersen na IBBY, Ceny Vladimíra Boudníka za významný přínos v oblasti umělecké grafiky a v roce 1999 jí byl udělen čestný doktorát za design Kingston University ve Velké Británii.

Další osobnosti, jež významně ovlivnily autorskou knihu

Už jsem uvedla, že s autorskou knihou u nás pracovali také třeba Milan Knížák, Jiří Valoch nebo Miloš Šejn. **Milana Knížáka** (nar. 1940) můžeme označit za jednoho z průkopníků autorské knihy, začal se jí věnovat již šedesátých a osmdesátých letech 20. století. Autorské knihy *Make your dreams* a *Všem utéct do života*, s originálními texty a dokumentací Knížákových raných akcí a aktivit 60. a 70. let, vznikly jako jedny z prvních z celkového počtu jeho asi deseti autorských knih. Od roku 1964 až do 80. let vytvářel knihy dokumentů, které uchovávají různé koláže, kresby, fotografie, popisy akcí atd.⁷² (Obr. 13).

Jiří Valoch (nar. 1946) je básník, vizuální umělec, teoretik umění, kurátor a sběratel. Je originálním tvůrcem vizuálně konceptuální poezie a textových instalací, které vytváří od roku 1970. Všechny tyto realizace vycházejí z možností jazyka, někdy oproštěného na jediný význam, který funguje sám o sobě nebo v kontextu s minimální kresbou či barevným zásahem. V roce 1963 začal experimentovat s možnostmi vizuální poezie, v roce 1971 vznikly první projekty minimálních textových instalací – výstav jediného slova. Tato tvorba pro něj pak byla dlouhou dobu charakteristická. V první polovině osmdesátých let 20. století vznikaly série konceptuálních vymezení, v nichž se snažil v poměrně početné řadě sekvencí přivést do společného kontextu charakteristiky různé hierarchické kvality.

Tématem celoživotní tvorby **Miloše Šejna** (nar. 1947) je vzájemný vztah přírodních živlů, hledání společných zákonitostí mezi přírodní říší a výtvarnou formou díla a transformace poci-

---

⁷² Autorské knihy Milana Knížáka na trhu. In: *Art+ : vše o trhu s uměním* [online]. 13. 2. 2013 [cit. 2013-04-30]. Dostupné z: <http://www.artplus.cz/cs/aukcni-zpravodajstvi/1/autorske-knihy-milana-knizaka-na-trhu>; Kniha dokumentů. In: *Artlist: databáze současného umění* [online]. [cit. 2013-04-30]. Dostupné z: <http://artlist.cz/?id=2981>.

tů člověka vznikajících v konkrétním místě do mnohotvárné umělecké podoby. Hledá nové cesty těsného prolnutí vlastního subjektu do výtvarného díla.

Všestranný umělec **Petr Nikl** (nar. 1960) napsal a nakreslil devět autorských knih, z nichž mnohé získaly významná ocenění, například v roce 2008 za svou knihu *Záhádky* dostal ocenění *Magnesia Litera* v kategoriích „Kniha roku“ a „Kniha pro děti a mládež“. Z jeho publikací lze jmenovat třeba dětské knížky *Pohádka o rybitince* či *O rybabě a mořské duši* nebo obrazovou knihu poezie *Divnáci z Ňjújorku*, která se od jeho ostatních autorských knih výrazně liší.

2.2 BUDOUCNOST KNIHY (NEJEN UMĚLECKÉ)

Knihy jsou dnes součástí běžné lidské potřeby. Vyrábějí se masově, a tudíž jsou lehko dostupné pro každého. To se odráží na vztahu člověka ke knize – už není považována za nic výjimečného, jak tomu bylo v dobách dřívějších. S technickým pokrokem úcta ke knize postupně klesá. Náročná cesta za poznáním, která byla dříve možná právě jen prostřednictvím knih, je dnes nahrazena jednoduchou a pohodlnou cestou sdělovacích prostředků (televize, rádio) a v poslední době hlavně internetu. Je otázkou, zda v budoucnu nebude klasická tištěná kniha zcela nahrazena knihou elektronickou.

Dopad rozmachu digitálních médií na autorskou knihu prezentoval mezinárodní projekt *Evropská autorská kniha*, který proběhl v dubnu 2012 v pražské Národní technické knihovně. Její ředitel Martin Svoboda k tomu uvedl: *„Knihy dneska jako nosič sdělení, významu pomalu mizí a my v technické knihovně to vnímáme nejsilněji, protože sem už dneska za knihami chodí poměrně málo lidí. Oni sem chodí hlavně si sednout ke stolům a do tepla a tady si ,tahají‘ knihy z internetu, kde najdou všechno. Toto je vlastně úplně opačný konec spektra, kdy se z utilitární věci, která sloužila k předání informací mezi autorem a konzumentem, stává umělecké dílo, které žije samo o sobě.“*⁷³

2.2.1 ELEKTRONICKÉ KNIHY – NAHRADÍ MODERNÍ TECHNOLOGIE KLASICKÉ PAPIROVÉ KNIHY?

Na to, jak rychle bude rozmach elektronických knih postupovat a zda klasická papírová kniha prožívá poslední období své existence, jsem se zeptala odborníků z oblasti nakladatelství a vydávání knih – Tomáše Baránka, jenž je spolumajitelem vydavatelství *Jan Melvil Publishing*, a Petra Baláše, ředitele knižních nakladatelství ve společnosti *Albatros Media*. Je zají-

---

⁷³ VRCHOTOVÁ, Michaela a Marián VOJTEK. Knihy budou možná vzácnější než dnes, předpovídá designérka Kačerovská. In: *Český rozhlas* [online]. 11. 4. 2012 [cit. 2013-04-28]. Dostupné z: http://m.rozhlas.cz/radio_cesko/exkluzivne/_zprava/knihy-budou-mozna-vzacnejsi-nez-dnes-predpovida-designera-kacerovska--1044497.

mavé srovnání, jakou hodnotu a budoucnost oba odborníci elektronickým knihám přisuzují, v mnoha pohledech na budoucnost v této oblasti se dokonce velmi liší.

Elektronická kniha prošla za krátkou dobu své existence výrazným vývojem, kdy začínala jako statický text ve formátu PDF či DOC a tehdejší nadšenci do nových technologií četli knihy na mobilních telefonech s černobílými obrazovkami bez interaktivního rozhraní, až po současnou podobu, kdy si na tabletech, čtecích zařízeních či počítačích můžeme číst knihy interaktivní, jež přehrávají video, zapojují čtenáře a nutí je přemýšlet. Nicméně slovy Tomáše Baránka: *„Kniha je zatím napůl kniha, částečně už služba. Jsme teprve na začátku revoluce.“*

Podle Petra Baláše se v této oblasti dočkáme v horizontu několika dalších let podstatných změn. Klasické „čtečky“ elektronických knih nahradí elektronický papír, který se svou gramáží a dalšími vlastnostmi bude podobat současnému listu papíru. Tím však podobnost končí – tento „papír“ bude online, barevný, interaktivní a jediným kliknutím bude umožňovat nákup knihy (tato služba v současnosti již existuje, nabízí ji Amazon pod názvem „1-Click“ – nicméně má na tuto technologii patent, takže na masové rozšíření si budeme muset počkat po uplynutí ochranných práv vztahujících se k patentu).

Současná podoba čtecích zařízení je dle Tomáše Baránka ovlivněna stále papírovou knihou. V budoucnu od e-knih navíc očekává *„přistoupení na nové paradigma, například sociální funkce (možnost diskuse nad jednotlivými fragmenty textu s – neomezeným, či naopak vybraným – okruhem čtenářů), chytré doporučování knih dle čtenářského vkusu podle způsobu čtení konkrétního čtenáře, pomoc při čtení (automatická kontrola soustředění a odpočinku, kurz rychločtení zabudovaný do čtečky, asistující při zlepšování výkonnosti), různé didaktické funkce atd.“*. Technologie i dostupnost elektronických knih je tedy v současné době na dobré úrovni, ačkoli podle Petra Baláše chybí hlavně rychlost při objednávání (jak jsem zmínila výše „1-Click“ od Amazonu).

O budoucnost papírových knih se však obávat nemusíme. Ačkoli podle Tomáše Baránka budou e-knihy převažovat, zvláště takové, kde je prioritou text, jako jsou romány či příručky. *„Papírové vydání si čtenář bude moct objednat jako bonus k elektronickému,“* tvrdí Baránek, *„už dnes lze vytisknout a vyvázat jeden kus knihy za velmi přijatelnou cenu, takže se dá očekávat něco jako ‚ebook now, paper edition on demand‘. Horizont? Do 10 let.“* Vyvine se možná i nějaký nový druh propojení mezi autorem a čtenářem, jakýsi nový druh literatury, využívající všech technologických možností ke zprostředkování sociálně-interaktivního uměleckého zážitku. Ovšem, jak dodává Petr Baláš, některé knihy elektronickou verzí nahradit nelze – zvláště dětskou literaturu určenou k doplňování či vybarvování, případně naučnou, kde je potřeba si zapisovat přímo do učebnice. Také se to týká formátově či produkčně exkluzivních titulů.

Abych se vrátila k původnímu záměru své práce, tedy ke knize jako uměleckému dílu, ptala jsem se těchto odborníků, zda podle nich kniha elektronickým formátem neztratí svou uměleckou hodnotu. Názory byly naprosto odlišné. Podle Petra Baláše e-kniha už uměním nebude,

jelikož právě papír a následné zpracování dodává knize její hodnotu. „Možná v budoucnu se technologie natoliklepší, že bude možné umění přenést i do elektroniky,“ dodává. Opačný názor má Tomáš Baránek, který na otázku kontroval otázkou: „Proč by měla? Ztratilo lidstvo uměleckou hodnotu, když přišel Gutenberg se svým vynálezem?“

2.2.2 DIGITÁLNÍ TECHNOLOGIE JAKO PROSTŘEDEK K ZACHOVÁNÍ VÝZNAMNÝCH UMĚLECKÝCH DĚL

Ať už jsou názory odborníků na zachování umělecké hodnoty u elektronických děl jakékoli, nové technologie nám mohou pomoci uchovat významná umělecká díla i do budoucna.

Digitalizaci a zpřístupnění národního knihovního bohatství zajišťuje Národní knihovna ČR v rámci projektu Národní digitální knihovna. Do digitální podoby se převádějí dokumenty 19. a 20. století, které jsou nejvíce ohroženy degradací kyselého papíru, dále uživatelsky nejzajímavější a nejžádanější publikace od roku 1801 do současnosti, nejzajímavější historické dokumenty do roku 1801 a další dokumenty podle kritérií významu, unikátnosti, fyzického stavu apod.⁷⁴

O zachování uměleckého odkazu se tedy nové technologie postarat dokážou. Autorská kniha se však za současné situace podle mého názoru bez papíru a klasických výrobních procesů stále neobejde.

3 ZÁVĚR (K TEORETICKÉ ČÁSTI)

Když jsem si poprvé sedla nad nepopsaný list papíru (respektive před monitor počítače) a začala jsem přemýšlet, jak téma Kniha jako výtvarné dílo uchopím, došlo mi, že ať se úkolu zhostím jakkoliv, nebude to nikdy „jediné správné řešení“. Bylo mi jasné, že jde o tak široký záběr, že je nutné vytyčit si „svoji cestu“ sledování knihy zaměřené na její uměleckou, výtvarnou stránku a tu pak zmapovat.

Moje dobrodružná pouť začíná pojednáním o vývoji knihy v historii a končí pohledem do její budoucnosti. V historické části jsem se věnovala stěžejním milníkům vývoje knihy. Postupně jsem procházela jednotlivé etapy od počátků písma přes středověk, gotiku, baroko, renesanci atd. až do současnosti a zaznamenávala jsem z mého pohledu nejdůležitější informace.

Ve druhé části, kterou jsem pojmenovala Kniha a současnost, jsem se snažila pojmout knihu jako součást umění trošku z jiného úhlu než v části historické. Rozhodla jsem se sledovat dvě linie, které se ke knižnímu umění vztahují – bibliofilii a autorské knihy – a uvést některé

---

⁷⁴ Národní digitální knihovna [online]. [cit. 2013-04-28]. Dostupné z: <http://www.ndk.cz/narodni-dk>.

z nejvýraznějších osobností s touto oblastí souvisejících. Pokusila jsem se i o určitý náhled na současnou vydavatelskou činnost ve vztahu k umění.

Teoretická část mojí bakalářské práce tak byla pokusem o zmapování vývoje knihy ve vztahu k umění až do současnosti.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA K TEORETICKÉ ČÁSTI

Obr. 1. Biblia pauperum, 14. st.; rubrikace a figurální kresby bez ornamentiky, jazyk: latina, původ zřejmě jižní Německo; uložení: Knihovna Západočeského muzea v Plzni.

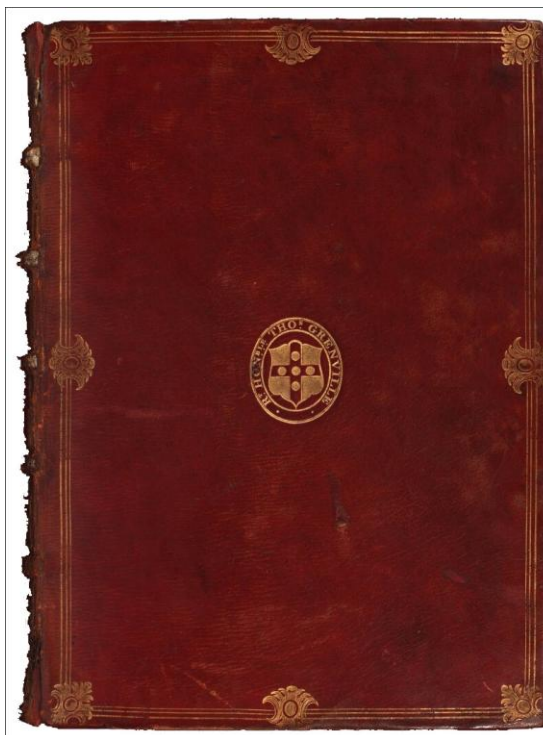
Obr. 2. Biblia boskovská, asi pol. 20. let 15. st.; písmo gotická minuskula s diakritikou (dva písaři?), 89 miniatur – zřejmě více iluminátorů, dochovaná vazba – renesanční převazba bílá kůže se slepotiskem a kováním; uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

Obr. 3. Liber viaticus, kolem 1360; pergamen; uložení: Národní ČR, Praha.

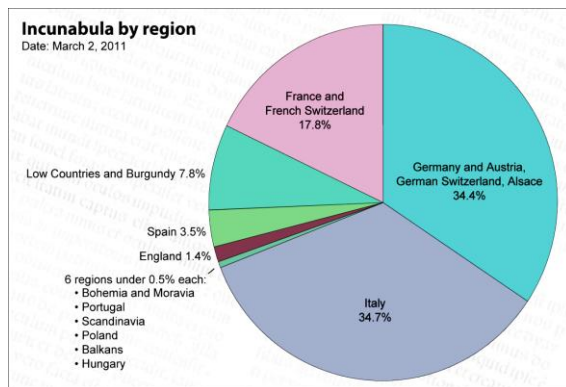

Obr. 4. Codex mixtus (Ďáblova bible nebo též Codex gigas), 1200–1230; pergamen; 890 × 490 mm; místo vzniku: Podlažice, Čechy; uložení: Stockholm.

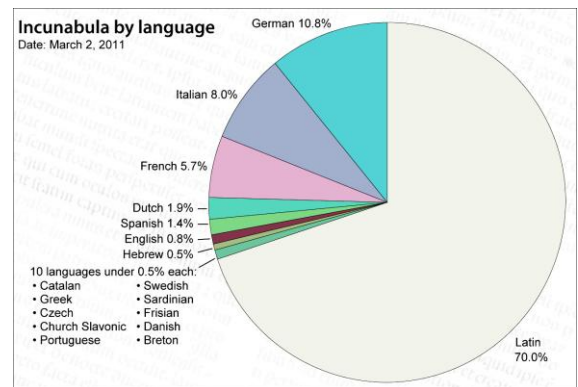

Obr. 5. Gutenbergova 42řádková bible, 1455; tisk na papír a pergamen; faksimile: British Library, Londýn.

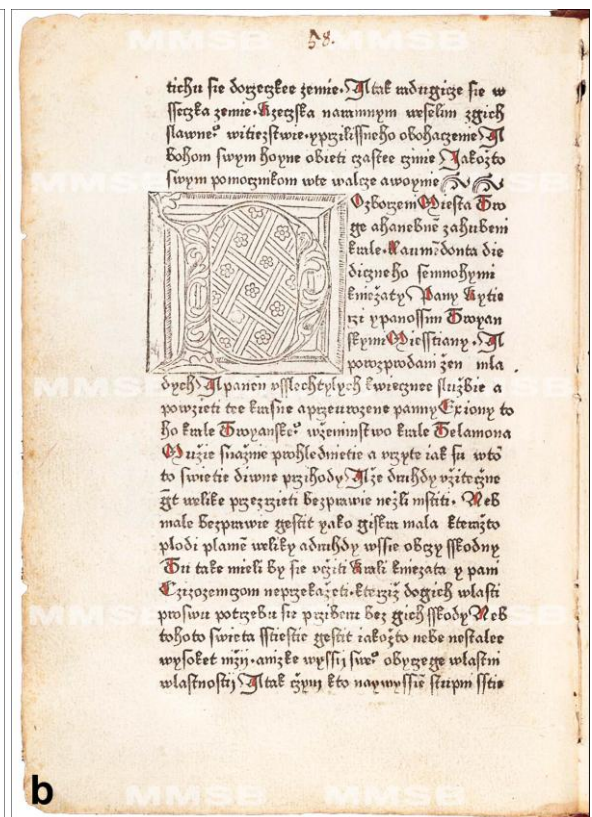

Obr. 6. Rozložení prvotisků podle oblastí; autor grafu: Maximilian Dörrbecker.

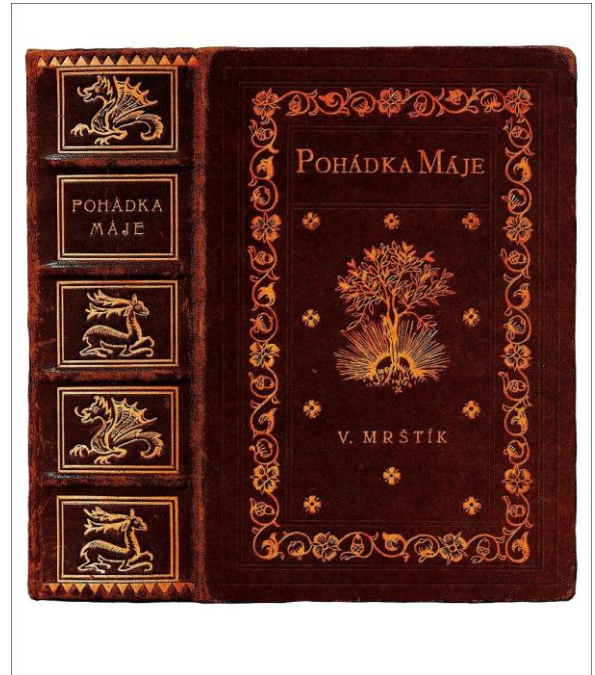
Obr. 7. Rozložení prvotisků podle jazyka; autor grafu: Maximilian Dörrbecker.

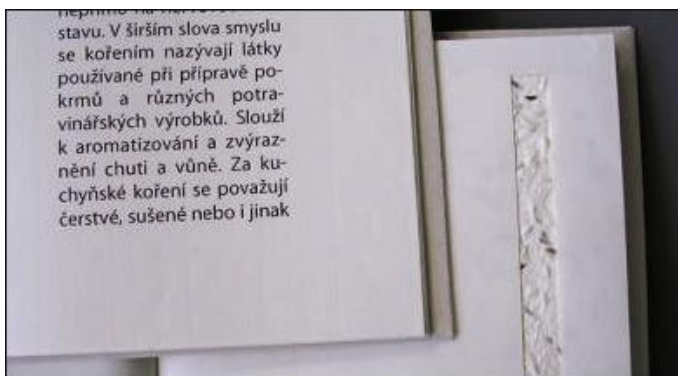
Obr. 8. Historia destructionis Troiae (Trojánská kronika), autor: Guido de Columna; cca 1476–1479; papír – tiskař: tiskař Arnoštových statut; původ: Plzeň; uložení: Národní knihovna České republiky, Praha.

Obr. 9. Pozdně rokoková vazba knihaře Elsenwangerera, Praha 1778, zlacený růžový pergamen na lepence.

Obr. 10. Pohádka máje – vazba podle návrhu Zdenky Braunerové, 1897.

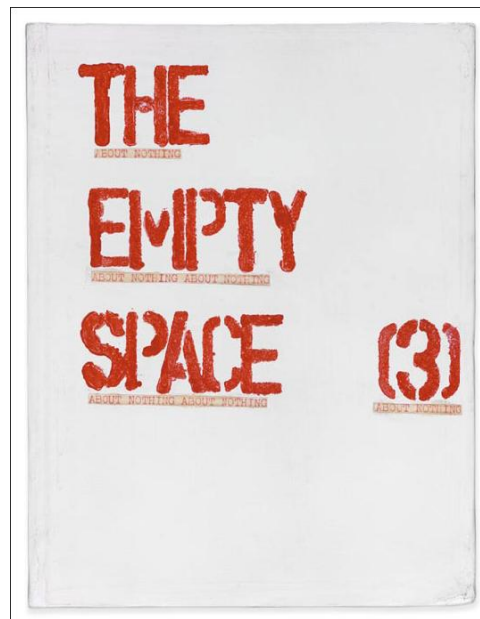
Obr. 11. Julie Kačerovská: Kniha O koření a Kniha S kořením; autorský ruční papír, koření, karton, lepenka; 2004 (Ateliér papír a kniha FaVU VUT v Brně).

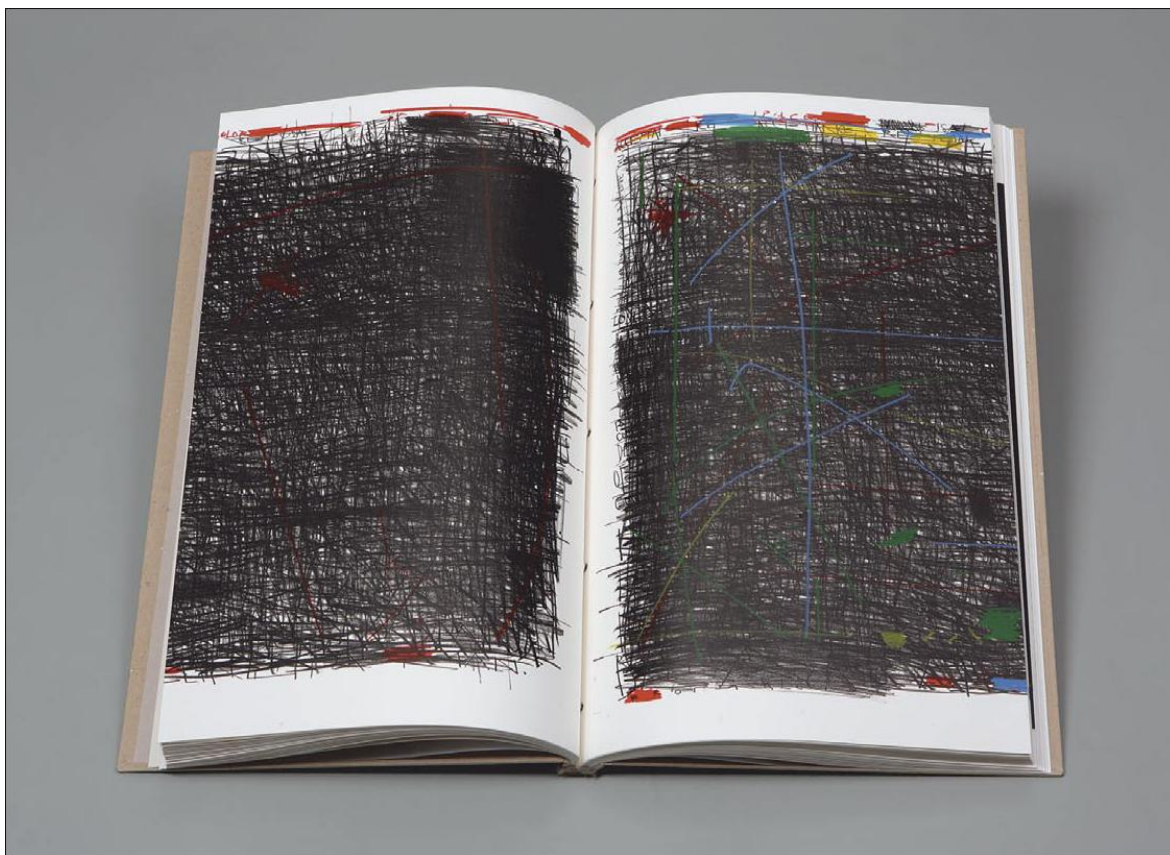
Obr. 12. Julie Kačerovská: Playing cubes; dřevo a papír; 2004 (Ateliér papír a kniha FaVU VUT v Brně).

Obr. 13. Milan Knížák: Kniha dokumentů, 1952–1985; železobeton, sklo, dřevo, papír, plátno, akryl.

Obr. 14. Květa Pacovská: The Empty Space / About Nothing (3), 1965–1969.

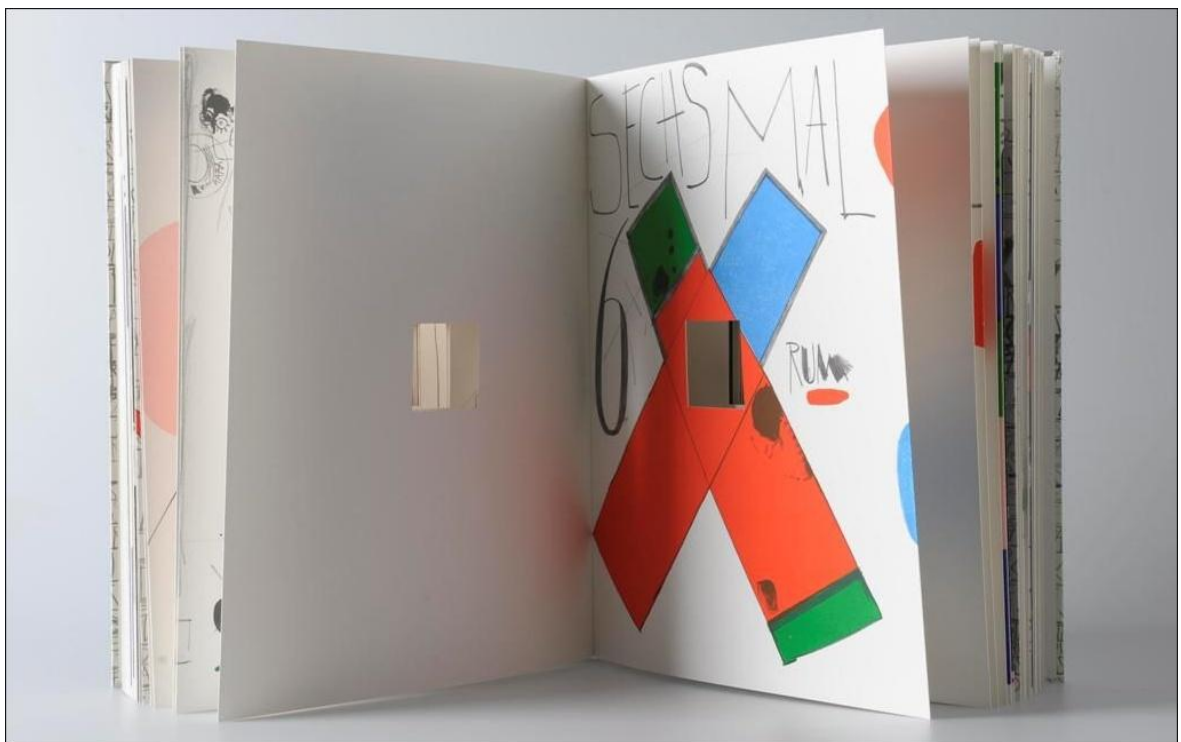

Obr. 15. Květa Pacovská: Scrap, 1997.

Obr. 16. Květa Pacovská:
Berlin Mix; autorská kniha,
1993.

Obr. 17. Květa Pacovská: Un livre pour Toi, 2004.

Obr. 18. Květa Pacovská: Papier Paradies – pocta Kurtu Schwittersovi, 1990.

Seznam zdrojů obrázků:

- Obr. 1: http://www.manuscriptorium.com/apps/main/en/index.php?request=show_record_num&param=3&client=&ats=1368100731&mode=&testMode=&sf_queryLine=bi+blia+pauperum
- Obr. 2: http://www.manuscriptorium.com/apps/main/en/index.php?request=show_record_num&param=0&client=&ats=1367305088&mode=&testMode=&sf_queryLine=boskovsk%C3%A1&qs_field=7
- Obr. 3: http://www.manuscriptorium.com/apps/main/en/index.php?request=show_record_num&param=0&client=&ats=1367306874&mode=&testMode=&sf_queryLine=li+ber+viaticus&qs_field=7
- Obr. 4: http://www.manuscriptorium.com/apps/main/en/index.php?request=show_record_num&param=0&client=&ats=1367308637&mode=&testMode=&sf_queryLine=codex+gas&qs_field=7
- Obr. 5: <http://molcat1.bl.uk/treasures/gutenberg/search.asp>
- Obr. 6: http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Incunabula_distribution_by_region.png
- Obr. 7: http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Incunabula_distribution_by_language.png
- Obr. 8: http://www.manuscriptorium.com/apps/main/en/index.php?request=show_record_num&param=2&client=&ats=1367311320&mode=&testMode=&sf_queryLine=tr+oj%C3%A1+nsk%C3%A1+kronika&qs_field=7
- Obr. 9: BOHATCOVÁ, Mirjam et al. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80
- Obr. 10: BOHATCOVÁ, Mirjam et al. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80
- Obr. 11: <http://kpk.ffa.vutbr.cz/juliekacerovska/a03.php>
- Obr. 12: <http://kpk.ffa.vutbr.cz/juliekacerovska/a04.php>
- Obr. 13: <http://www.olmuart.cz/?detail=314>
- Obr. 14: RENOTIÈRE, Gina. *Autorská kniha: střet tradice a experimentu*. Brno, 209. Diplomová práce. Vysoké učení technické v Brně, Fakulta výtvarných umění
- Obr. 15: RENOTIÈRE, Gina. *Autorská kniha: střet tradice a experimentu*. Brno, 209. Diplomová práce. Vysoké učení technické v Brně, Fakulta výtvarných umění
- Obr. 16: http://www.moravska-galerie.cz/moravska-galerie/vystavy-a-program/aktualni-vystavy/2012/bb_pacovska.aspx
- Obr. 17: <http://www.ikg.cz/grafika2005.htm>
- Obr. 18: http://www.moravska-galerie.cz/moravska-galerie/vystavy-a-program/aktualni-vystavy/2012/bb_pacovska.aspx

II. PRAKTICKÁ ČÁST

Květa Pacovská – MINIGRAFIE

MINIGRAFIE

Pojem MINIGRAFIE je čistě mým přínosem výtvarné terminologii. Cílem nebylo vytvořit nové slovo přesně dle pravidel české slovo tvorby, postupovala jsem spíš tak, jak význam jednotlivých složek tohoto nového termínu osobně vnímám. Složila jsem jej tedy z předpony MINI – tedy malá, minimalistická, a slova GRAFIE, jehož význam chápu jako označení pro grafickou podobu, grafiku, výtvarno.

MINIGRAFII vnímám jako jednu z forem bibliofilie.

Důležitou podmínkou tvorby MINIGRAFIE je detailně prostudovaný a zvládnutý jazyk vyjadřovacích prostředků dané osobnosti – barevnost, typ materiálu, charakteristická typografie aj.

Jak již vyplývá z názvu, jde o minimalistické, grafické zobrazení. Cílem knihy tedy není úplné a zejména textové pojednání o umělci, ale spíše vytvoření knihy, která jej charakterizuje.

1 MINIMALISMUS V TVORBĚ KVĚTY PACOVSKÉ

Květa Pacovská patří mezi největší osobnosti českého umění světového formátu a její celoživotní tvorba dle mého názoru čeká na skutečné docenění. Styl její práce je nápaditý a vyznačuje se odvahou k experimentu, ale současně i snahou o proporční vyváženost.

Květa Pacovská je u nás známa hlavně mezi dětskými čtenáři jako autorka originálních ilustrací dětských knížek. Její výtvarné umění však sahá svým rozsahem od minimalismu přes koncepty, koláže, asambláže, kaligrafii, geometrii, dekonstruktivismus až po zářivě pestré kompozice. Mě oslovily mě zejména její minimalistické práce, jež v porovnání s ilustracemi působí, jako by ani neměly stejného autora.

Užití strohého stylu barevnosti, typografie a objevování nových výtvarných souvislostí mezi sémantickou, vizuální, taktilní a estetickou funkcí mě natolik pohltilo, že jsem se rozhodla vzdát hold umělkyni, kterou v této poloze její tvorby v České republice moc neznáme.

2 KOMPOZICE KNIHY

Knihy se skládá z desek a knižního bloku.

Obal knihy obsahuje titul a jméno umělkyně, které je zpracováno výsekem. Na hřbetu knihy je uveden přesný název: Květa Pacovská – MINIGRAFIE.

V knize jsem zvolila netradičně pojatou přední a zadní předsádku s atypickou klopou, která po složení směrem dovnitř mění barvu výseku na obálce/deskách knihy. Předsádka není tvořena obvyklým dvojlístem, nýbrž trojlístem 160 × 160 × 156. Klopa na přední předsádce obsahuje

fotografii Květy Pacovské a její stručnou charakteristiku. Zadní předsádka – její klopa rovněž obsahuje fotografii umělkyně a krátký text o MINIGRAFII.

Součástí knihy je rovněž několik vakátů, v předním a zadním díle knihy. Knižní blok obsahuje všechny potřebné náležitosti, včetně copyrightového záznamu. Na liché straně jsou úryvky z rozhovorů a článků o Květě Pacovské a informace o uměleckém díle. Sudá strana je vyhrazena její tvorbě. Poslední listy knihy uvádějí její stručný životopis, výběr ocenění, výběr z výstav, zastoupení ve sbírkách a použité zdroje.

Pro tisk jsem zvolila papír RIVES DOT bright white v gramáži 170.

Knížka má 54 listů včetně vakátů. Rozměr knihy je 160 × 160 mm. Uvnitř knižního bloku je dvakrát použit trojlist 160 × 160 × 156.

3 FONT A TYPOGRAFIE

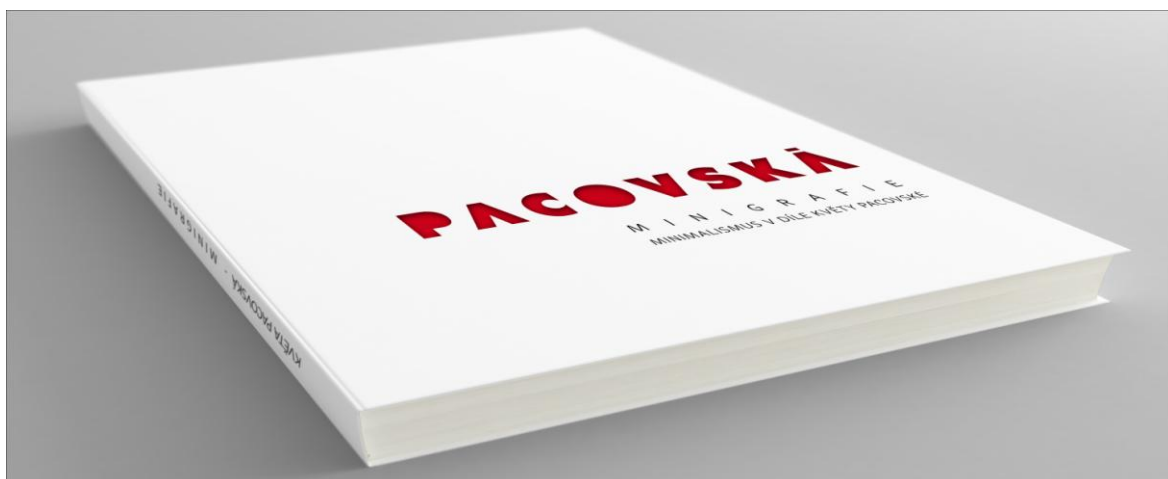
Při tvorbě typografie jsem pracovala opatrně, zejména proto, že Květa Pacovská je sama autorkou řady knih postavených na typografii. Mým záměrem nebylo umělkyni kopírovat, nýbrž ukázat způsob práce, který autorka praktikuje. Zvolila jsem bezpatkový font Tabac Sans od Tomáše Brousila pro jeho bohatou škálu řezů písma.

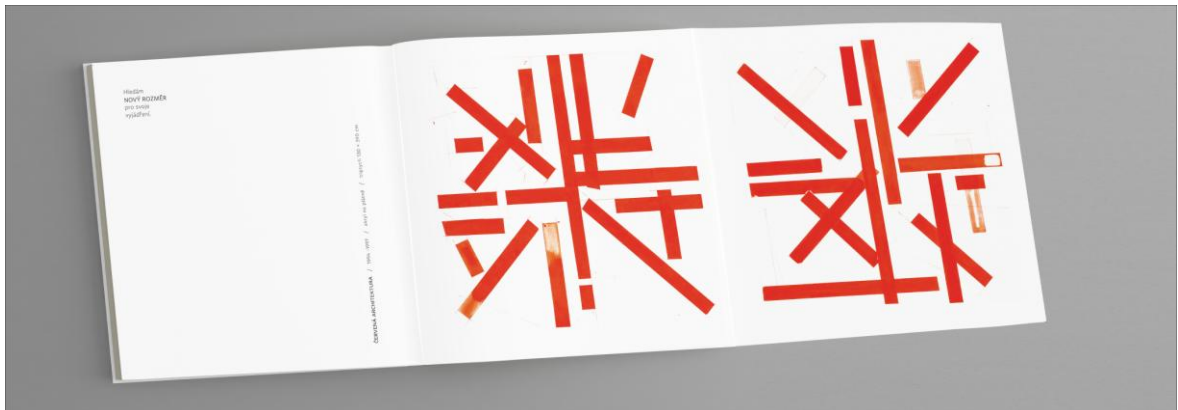
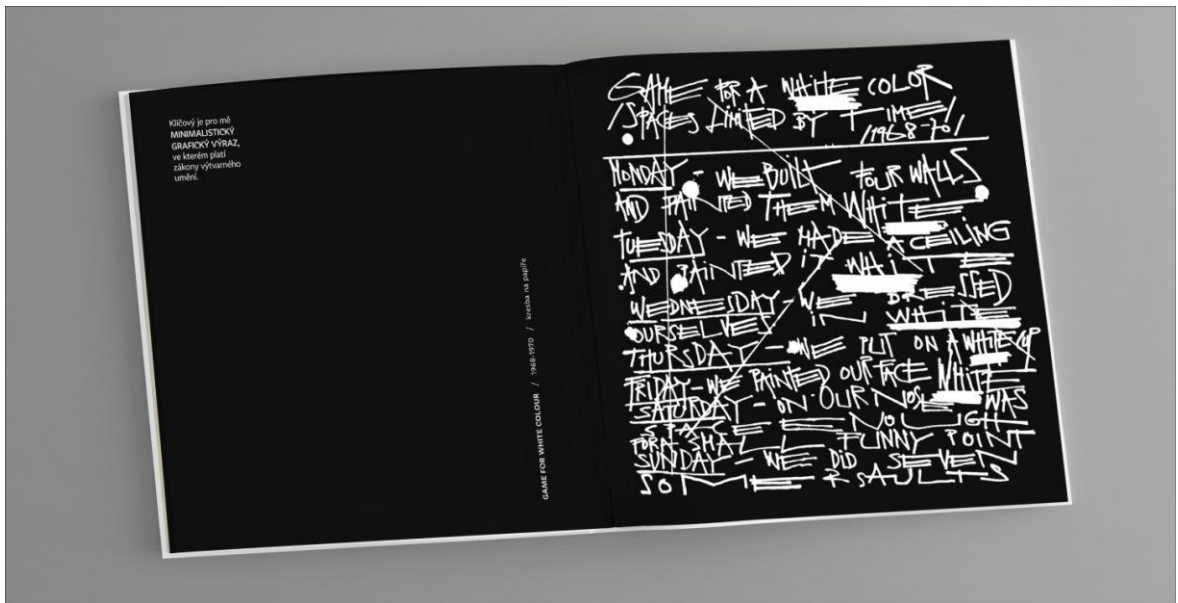
4 ZÁVĚR (K PRAKTICKÉ ČÁSTI)

Cílem MINIGRAFIE bylo navrhnout zajímavou knihu, která není pouze obrazovým zdrojem informací, kde je forma podřízena obsahu. Chtěla jsem vytvořit sdělení o Květě Pacovské podobou malé mono(mini)grafie, splňující kritérium autorské knihy. S vědomím toho, jak tenká hranice vede mezi autorstvím a kopírováním někoho, kdo sám autorské knihy vydává, se mi snad podařilo vytvořit malé nahlédnutí do duše umělkyně, kterou upřímně obdivuji.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA K PRAKTICKÉ ČÁSTI

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ:

- BOHATCOVÁ, Mirjam et al. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-703-8131-0.
- BURKE, Peter. *Společnost a vědění: Od Gutenberga k Diderotovi*. Překlad Martin Pokorný. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2007. Edice Limes. ISBN 978-802-4613-192.
- GAZDOŠOVÁ, Lucie. *Netradiční knižní vazby historie a současné trendy*. Zlín, 2006. Bakalářská práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta multimediálních komunikací, Ústav reklamní fotografie a grafického designu.
- HORÁK, František. *Česká kniha v minulosti a její výzdoba*. Praha: František Novák, 1948. Edice Naše poklady.
- KNEIDL, Pravoslav. *Z historie evropské knihy: po stopách knih, knihtisku a knihoven*. Praha: Svoboda, 1989. ISBN 80-205-0093-6.
- LHOTECKÁ, Jitka. *Nakladatelská činnost v poválečném Československu, se zaměřením na období po roce 1948*. Brno, 2009. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.
- PÁTKOVÁ, Hana. *Česká středověká paleografie*. České Budějovice: Vedita, 2008. ISBN 80-868-2938-3.
- RENOTIÈRE, Gina. *Autorská kniha: střet tradice a experimentu*. Brno, 209. Disertační práce. Vysoké učení technické v Brně, Fakulta výtvarných umění.
- SOUČEK, Ludvík. *Co zavinil Gutenberg: o písmu a o tisku*. Praha: Albatros, 1975. ISBN 13-746-75.
- ŠALDA, František Xaver. *Kritické projevy 6, 1905–1906*. Praha: Melantrich, 1951. Edice Soubor díla F. X. Šaldy, sv. 15. Stat' Kniha jako umělecké dílo, s. 13–18. ISBN 30112-469-61227/50-III-201.
- VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. Praha: Libri, 2006. ISBN 80-727-7312-7.

Autorské knihy Milana Knížáka na trhu. In: *Art+: vše o trhu s uměním* [online]. 13. 2. 2013 [cit. 2013-04-30]. Dostupné z: <http://www.artplus.cz/cs/aukcni-zpravodajstvi/1/autorske-knihy-milana-knizaka-na-trhu>.

Bibliofilie. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001– [cit. 2013-04-12]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Bibliofilie>.

České překlady Bible. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001– [cit. 2013-04-10]. Dostupné z:

http://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cesk%C3%A9_p%C5%99eklady_Bible.

Evropská autorská kniha / Artists' Books on Tour. In: *Museu(p)m* [online]. [cit. 2013-04-29]. Dostupné z: <http://www.upm.cz/index.php?language=cz&page=123&year=2012&id=186&img=1405>.

Gen: Květa Pacovská pohledem Jiřího Datla Novotného. In: *Česká televize* [online]. 2002 [cit. 2013-04-29]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/874586-gen/202323234500026-kveta-pacovska-pohledem-jiriho-datla-novotneho/>.

Historie písem: Západní větev. In: *O písmu a nejen o něm* [online]. [cit. 2013-04-02]. Dostupné z: <http://www.comin.cz/pismo/index.html>.

CHARVÁTOVÁ, Pavla. Květa Pacovská – První dáma dětské fantazie. In: *Čítarny.cz* [online]. [cit. 2013-04-29]. Dostupné z:

http://www.citarny.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=722.

Inkunábule. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001– [cit. 2013-04-18]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Inkun%C3%A1bule>.

Jiří Valoch. In: *Artlist: databáze současného umění* [online]. [cit. 2013-04-29]. Dostupné z: <http://artlist.cz/?id=1445>.

Jiří Valoch – Životopis. In: *Databáze knih* [online]. [cit. 2013-04-29]. Dostupné z: <http://www.databazeknih.cz/zivotopis/jiri-valoch-5836>.

Julie Kačerovská získala jednu z pěti cen v projektu ABoT. In: *Grapheion.cz: Internetové noviny o umění grafiky, knihy, tisku a papíru* [online časopis]. 12. 4. 2012 [cit. 2013-04-29]. ISSN 1803-8646. Dostupné z: <http://www.grapheion.cz/index.php?akce=vypis&link=2012040032>.

KITTLOVÁ, Markéta. Nikl, Petr: Divňáci z Ňjújorku 2. In: *ILiteratura.cz* [online]. 25. 11. 2012 [cit. 2013-04-30]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/30845/nikl-petr-divnaci-z-njujorku-2>.

Kniha dokumentů. In: *Artlist: databáze současného umění* [online]. [cit. 2013-04-30]. Dostupné z: <http://artlist.cz/?id=2981>.

Knihtisk. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001– [cit. 2013-04-16]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Knihtisk>.

Klub knihomilů Biblios představil první „krásné“ knihy. In: *Česká televize* [online]. 2. 4. 2012 [cit. 2013-04-25]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/zpravodajstvi-ostava/kultura/170571-klub-knihomilu-biblios-predstavil-prvni-krasne-knihy/>.

Květa Pacovská – AD INFINITUM: Osobnosti českého grafického designu. In: *Moravská galerie v Brně* [online]. [cit. 2013-04-29]. Dostupné z: http://www.moravska-galerie.cz/moravska-galerie/vystavy-a-program/aktualni-vystavy/2012/bb_pacovska.aspx

Květa Pacovská. Časoprostor. In: *Oblastní galerie v Liberci* [online]. [cit. 2013-05-02]. Dostupné z: <http://www.ogl.cz/vystavy-vystavni-plan.php?vid=916>.

Květa Pacovská. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001– [cit. 2013-05-06]. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/Kv%C4%95ta_Pacovsk%C3%A1.

Mladší římská kurzíva. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001– [cit. 2013-04-02]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Mlad%C5%A1%C3%AD_%C5%99%C3%ADmsk%C3%A1_kurz%C3%ADva.

Manuscriptorium [online]. [cit. 2013-04-10]. Dostupné z: <http://www.manuscriptorium.com/index.php?q=cs>.

MĚSTECKÁ, Sylva a Pavel SOSNOVEC. Mladá Boleslav od počátku věků do novověku. In: *Oficiální stránky města Mladá Boleslav* [online]. [cit. 2013-03-25]. Dostupné z: <http://programy.mb-net.cz/mb-pravek-novovek/JS10.htm>.

Miloš Šejn. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001– [cit. 2013-04-29]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Milo%C5%A1_%C5%A0ejn.

Ofset. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001– [cit. 2013-04-16]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Ofset>.

Petr Nikl. In: *Artlist: databáze současného umění* [online]. [cit. 2013-04-30]. Dostupné z: <http://artlist.cz/?id=881>.

Petr Nikl. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001– [cit. 2013-04-30]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Petr_Nikl.

Popisky reprodukcí ke katalůžku APK in AULA. In: *Grapheion.cz: Internetové noviny o umění grafiky, knihy, tisku a papíru* [online časopis]. [cit. 2013-04-29]. ISSN 1803-8646. Dostupné z: <http://www.grapheion.cz/userfiles/file/prosinec/katalog%20Aula.doc>.

Šejn Miloš. In: *Škola konceptuální tvorby* [online]. [cit. 2013-04-29]. Dostupné z: <http://concept.avu.cz/profesor/sejn-milos/>.

Tisková zpráva Jiří Valoch: Instalace. In: *Národní galerie v Praze* [online]. [cit. 2013-04-29]. Dostupné z: <http://www.ngprague.cz/cz/1010/2032/clanek/jiri-valoch-instalace/>.

VÍTKOVÁ, Lenka. Now art is here: Jiří Valoch. In: *Divus* [online]. [cit. 2013-04-29]. Dostupné z: https://www.divus.cz/umelec/article_page.php?item=1309#top

Výzdoba tištěné knihy do 17. století [online]. 29. 5. 2008 [cit. 2013-05-01]. Dostupné z: http://www.schacco.savana.cz/vlastni_web/en/display_contribution.php?id=66

VRCHOTOVÁ, Michaela a Marián VOJTEK. Knihy budou možná vzácnější než dnes, předpovídá designérka Kačerovská. In: *Český rozhlas* [online]. 11. 4. 2012 [cit. 2013-04-28]. Dostupné z: http://m.rozhlas.cz/radio_cesko/exkluzivne/_zprava/knihy-budou-mozna-vzacnejsi-nez-dnes-predpovida-designera-kacerovska--1044497.